

Úvod:

V této diplomové práci jsem se pokusil zachytit jevy, které umožnily vznik a vývoj stalinského kultu osobnosti. Cílem bylo zmapovat jejich doprovodné události, s přihlédnutím k právním důsledkům. Vzhledem k rozsahu tématu a množství dostupných materiálů však nebylo možné zaznamenat všechny okolnosti. Snažil jsem se tedy vybrat a zmínit ty nejpodstatnější.

Sledovat vzestup Stalina a jeho způsob uchopení moci je až mrazivě fascinující. Tento zprvu zcela obyčejný, průměrně inteligentní člověk dokázal velmi obratně využít možnosti, které mu naskytly historické události vyplývající z revolučního roku 1917. Plíživým způsobem zvyšoval svůj podíl na moci, až se propracoval do čela státu. Ačkoliv nebyl Leninovým oblíbencem, podařilo se mu nastoupit na jeho místo. Aby si upevnil své postavení, uzavíral účelová spojení. Poté se svých spojenců zbavoval, neboť se cítil jimi ohrožen. Nejprve je odstavil od politického vlivu, aby je posléze mohl nechat odstranit i fyzicky.

Stalin se stal opravdu obávaným mužem. Dokonce tak obávaným, že když jej v březnu 1953 postihly zdravotní potíže, zdráhali se jeho lidé ze strachu přivolat lékaře. Zemřel 5. března 1953 a okolnosti jeho úmrtí jsou dodnes zahaleny rouškou tajemství.

Během svého života však Stalin dokázal zapůsobit na chod dějin takovým způsobem, že jej ovlivnil ještě na celá desetiletí po jeho smrti. Nastolil vládu teroru, restrikcí a perzekuce obyvatelstva, čímž si vynutil a kontroloval jeho poslušnost. Díky cílené, účinné propagandě pak toto násilí odůvodňoval nezbytností pro blaho a rozvoj Svazu sovětských socialistických republik a nutností v boji proti jeho všudypřítomným nepřátelům. Sebe pak zosobnil jako nejvyššího ochránce, ztělesňujícího všechny úspěchy a potírajícího viníky

neúspěchů. Na těchto základech vybudoval svůj kult osobnosti, dalece přesahující i hranice Sovětského svazu.

Myslím si, že problematika Stalinismu se nyní u nás celkově setkává jen s velmi malým zájmem, obzvláště u mladší generace. Rozhodně se tak neděje proto, že by toto období bylo tabuizováno. Naopak, o dostupnou literaturu není nouze. Děje se tak spíše proto, že toto období nechvalně poznamenalo i naše území a jeho historii, a je považováno za uzavřenou smutnou kapitolu, ke které již není potřeba se vracet. Domnívám se že, tento postoj není vhodný a určitého povědomí je zapotřebí. Proto je nutné poznat co tato éra představovala a znamenala. Podrobit ji analýze a vyvodit takové závěry, aby si každý mohl utvořit celkový obraz.

1. Počátky formování Stalinovy osobnosti

1.1 Jak se rodí diktátor

Josif Vissarionovič Džugašvili, více známý pod jménem Stalin, se narodil 21. prosince 1879 v gruzínském městečku Gori. Tehdy však nikdo ještě nemohl ani tušit významnost jeho budoucí role nejen v Ruských, ale i celosvětových dějinách. Pocházel z chudé rodiny s rolnickými kořeny. Jeho rodiče Jekatěrina a Vissarion Džugašviliovy byli téměř negramotní. Jekatěrina byla velice zbožná žena se silnou vůlí. Vissarion se potýkal se sklony k alkoholismu. Hrubost a násilí mu nebyli cizí a často svou ženu i syna bil. Nezasloužené a surové bití vedlo k tomu, že mladý Stalin začal postupně ke svému otci chovat nenávisť. Když pak otec o několik let později zemřel na následky zranění z hospodské rvačky (Stalinovi bylo 11 let), nebyl Stalin jeho smrtí nikterak zvlášť dotčen.

Naopak k matce cítil velikou úctu, a ona k němu až bezmeznou lásku. „Za bezvýhradného obdivu své matky pak vyrůstal tak, že bral obdiv jako něco, co mu náleží, a že očekával, že z něj bude idol a že je toho hoden“.¹ Tato výchova se začala výrazněji projevovat v jeho osmi letech, kdy na přání matky jejíž snem bylo aby se Stalin stal knězem, nastoupil do teologické školy v rodném Gori. Ačkoliv byl menšího vzrůstu než jeho vrstevníci a měl následkem nehody nehybný levý loketní kloub, nechybělo mu sebevědomí a vždy našel způsob, jak se mezi nimi prosadit. Své fyzické nevýhody při chlapeckých šarvátkách vyrovnával úskočností a lstivostí, zato při vyučování se projevoval houževnatostí, mimořádnou pozorností a cílevědomou přípravou. Už tehdy bylo zřejmé, že jeho snahou je vyniknout nad ostatními.²

¹ In: Tucker, Robert, C.: Stalin jako revolucionář, nakladatelství Jiří Bouchal, 1. vydání, Praha 2003 str. 76

² viz.: Medvedev, Roj: Stalin a stalinismus, Obzor, 1. vydání, Bratislava 1990 str. 9

Přestože byl Stalin výborným žákem, absolvoval původně čtyřletou docházku až za šest let. Jeho dvojleté zpoždění bylo způsobeno především tím, že gruzínština přestala být vyučovacím jazykem a byla nahrazena ruštinou. Toto byl jeden z důsledků tehdejší politiky carské vlády na rusifikaci pohraničí. Ta se samozřejmě setkala s odporem a řadou protestů, obzvláště u Gruzínského národa, který byl hrdý na své tradice a starodávnou kulturu. Následkem toho se brzy zvedla vlna národního uvědomění, která se projevovala mimo jiné zvýšeným zájmem o gruzínskou literaturu. Stalin nebyl v tomto výjimkou. Při své četbě se setkal s románem Otcovrah, jehož hlavní hrdina Koba, bojuje proti kozákům a ochraňuje rolníky. Stalin se s tímto příběhem odehrávajícím se na pozadí skutečných historických událostí natolik ztotožnil, že od této chvíle požadoval, aby jej nazývali Koba. Pod touto přezdívkou byl později znám i z počátku svého působení ve straně.³

2.2 Mladý revolucionář

V roce 1894 byl Stalin přijat do pravoslavného teologického semináře v Tbilisi. Příjímací zkoušku na tento institut složil s tak výbornými výsledky, že mu byly hrazeny veškeré náklady spojené se studiem. Přísné klášterní prostředí, které v tomto semináři panovalo spolu s každodenní hustou atmosférou represí a přetvářky, vychovávalo nejen oddané přívržence režimu, ale vzešlo z něj i mnoho budoucích revolucionářů. Právě zde se poprvé seznámil s učením Karla Marxe, které na něj hluboce zapůsobilo. Ambiciózní Stalin věděl, že jako Gruzínek s rolnickým původem nemá v carském Rusku žádnou naději na prosazení, proto zejména idea nevyhnutelnosti třídního boje a svržení nespravedlivého a zkaženého společenského

³ In: Tucker, Robert, C.: Stalin jako revolucionář, nakladatelství Jiří Bouchal, 1. vydání, Praha 2003 str. 77-78

řádu jej přímo fascinovala. Toto zaujetí Marxismem mělo za následek jeho vstup do první gruzínské sociálnědemokratické organizace s názvem Mesame-Dasi (Třetí skupina).⁴ Založil sociálnědemokratický kroužek a četl zakázanou literaturu. Především právě tyto dvě posledně zmiňované aktivity vedly k jeho vyloučení ze semináře. Přestože Stalin teologický seminář neabsolvoval až do konce, stihl si odnést při svém odchodu v roce 1899 dostatečné znalosti z výuky. Také však odpor k buržoazii, nenávisť k vedení školy a celému carskému režimu⁵.

Po odchodu ze semináře měl Stalin jasnou představu o tom, jakým směrem se bude jeho život dále ubírat. Stal se profesionálním revolucionářem a naplno se věnoval činnosti propagandisty. Nejprve se snažil navázat na předchozí zkušenosti s organizováním sociálnědemokratických kroužků, poté začal psát vlastní články a podílet se na vydávání gruzínsky psaných novin Brzdola. V roce 1900 navázal styk s Viktorem Kurnatovským. Tento muž seznámil Stalina s myšlenkami a argumenty svého přítele Lenina, prezentovanými zejména prostřednictvím časopisu Iskra. Stalina Leninovo učení nadchlo natolik, že některé části přijal za své a toužil se s Leninem osobně setkat. Jejich první setkání ale proběhlo až na Tammerforské konferenci v roce 1905.

Ruská sociálnědemokratická strana se v tomto období začala pozvolna štěpit na dvě frakce. Vyústěním bylo rozdělení strany na menševiky a bolševiky v roce 1903. V čele umírněnějších menševiků stál Georgij Valentinovič Plechanov, filozof a teoretik marxismu. Radikálnější bolševiky vedl Vladimir Iljič Lenin. Svým názorovým směrem a přijetím Leninova učení se Stalin řadil mezi bolševiky a sám se k nim hrdě hlásil.

⁴ viz: Bullock, Alan: Hitler a Stalin /paralelní životopisy/, nakladatelství KMa s.r.o., Praha 2005 str. 27

⁵ viz: Bullock, Alan: Hitler a Stalin /paralelní životopisy/, nakladatelství KMa s.r.o., Praha 2005 str. 25

Stalinovy tehdejší revolucionářské aktivity se však ani zdaleka neomezovaly jen na agitátorskou činnost a účast na vydávání tiskovin. Zapojil se také do pořádání demonstrací, stávek a podílel se i na takzvaných expropriacích, zkráceně známých jako „exy“.⁶ Mělo se jednat o způsob vyvlastňování majetku carské správy. V praxi se však jednalo o ozbrojené přepady pošt a bank. Deklarovaný účel těchto akcí byla diverze carského režimu. Tímto způsobem získané finance se stávaly vítaným příjmem do stranické pokladny.

Je zřejmé, že takováto činnost nemohla ujít pozornosti carských orgánů. A také neušla. O období mezi lety 1902-1917 můžeme prohlásit, že ho Stalin prožil střídavě na svobodě nebo ve vězení, či ve vyhnanství, odkud často utíkal. Nutno ještě dodat, že carské vězení působilo spíše kontraproduktivně, co se týče nápravy vězňů. Přispívalo totiž vlastně k výchově revolucionářů. Ti zde měli dostatek času na čtení radikální literatury a následné diskuze mezi sebou. Nováčci se tak mohli učit od zkušenějších. Právě za pobytu ve vězení si Stalin doplnil znalosti revolucionáře a dohnal mezery v marxistickém učení.

⁶ In: Tucker, Robert, C.: Stalin jako revolucionář, nakladatelství Jiří Bouchal, 1. vydání, Praha 2003 str. 94

2. Cesta za mocí

2.1 Situace v Rusku na počátku 20. století

V důsledku staletí trvající expanze bylo Rusko na přelomu 19. a 20. století největším národem na světě. Jeho ekonomický, politický a společenský vývoj se však vzhledem k ostatním moderním národům značně opožďoval. V zemi vládla autokratická monarchie a společnost byla rozdělena do vrstev rolníků, měšťanů, šlechty a duchovenstva. Jádro společnosti tvořili rolníci, a ty se carská vláda snažila politicky držet vázané k půdě. Připomeňme si jen, že ke zrušení nevolnictví zde došlo teprve v roce 1861.⁷ Na území Ruska existoval velký počet národností, a tedy i značná jazyková a kulturní různorodost. Snahou státu však bylo vytvoření jednotného a sourodého národa, proto byl rozběhnut rozsáhlý proces porušování, souběžně s potlačováním lokálních kultur a tradic.

Země se potýkala se značnou technickou a hospodářskou zaostalostí. Bylo tedy nutné nalézt správný způsob jak ji rychle a účelně modernizovat, ale zároveň udržet politickou a společenskou stabilitu, která se již pozvolna drolila. Začala probíhat masivní inovace těžkého průmyslu, jakožto základu pro následné budování nejen lehkého průmyslu, ale také infrastruktury státu, především pak železniční dopravy. Nakoupení nových technologií a výrobních postupů od vyspělejších zemí napomohlo s výstavbou nových továren a v poměrně krátkém časovém období tak Rusko disponovalo moderním průmyslovým aparátem i lepší infrastrukturou.

Rozsáhlý a rychlý vývoj průmyslového sektoru si samozřejmě vyžádal vysoké finanční výdaje, které si stát musel někde kompenzovat. Zvýšilo se tedy daňové zatížení rolníků, které tím již začínalo překračovat hranici únosnosti. Znatelné rozdíly mezi

⁷viz: Tucker, Robert, C.: Stalin jako revolucionář, nakladatelství Jiří Bouchal, 1. vydání, Praha 2003 str. 27

bohatými vrstvami společnosti a rolnickou třídou byly propastné a stále více se prohlubovaly. Další výrazné zhoršení životních podmínek nejslabších vrstev v Rusku způsobily výdaje na prohranou válku s Japonskem. Ta také způsobila oslabení represivní složky státu, což v konečném důsledku zákonitě muselo vyústit v revoluční nepokoje v roce 1905.⁸ Ke svržení carského režimu již v této době nedošlo jen proto, že revoluční síly se nedokázaly řádně chopit příležitosti která se jim tímto nabízela a carismus byl ještě dostatečně silný, aby dokázal vzniklou situaci řešit.

Aby však vzniklé nepokoje mohly být utišeny, bylo nutné ze strany státu provést jisté ústupky a liberalizační reformy. V politické oblasti tedy dochází k důležitým krokům, které pokládají základ parlamentního systému. Těmi kroky není nic jiného, než legalizace politických stran a vznik ruského parlamentu, Dumy. V oblasti hospodářství je pak nutno zmínit Stolypinovu reformu zemědělství, která ruší kolektivní daňovou odpovědnost rolníků a nastoluje změny ve správě půdy tak, aby se rolníci mohli stát jejími nezávislými vlastníky. I Rusko se tak začalo zbavovat znaků feudální společnosti.⁹

Následující období, do vypuknutí první světové války, se neslo ve znamení velmi výrazného hospodářského i politického rozvoje. Stoupal vliv soukromého sektoru na průmysl, na úkor vlivu státu. Rozvíjelo se soukromé podnikání a rostl význam bank, protože ty mohutně investovaly do nově vznikajícího soukromého aparátu. Ještě stále však vládl carský režim, který byl nyní znepokojen tím, že se musí dělit o svůj vliv s nově se vytvářející společenskou třídou. Projevoval tedy snahy rušit liberální změny, které byl nucen zavést v důsledku okolností roku 1905. Duma byla několikrát rozpuštěna a

⁸ viz. Švankmajer, Milan - Veber, Václav - Sládek, Zdeněk - Moulis, Vladislav: Dějiny Ruska, Nakladatelství Lidové noviny, 3. doplněné vydání, Praha 2002 str.293

⁹ viz. Švankmajer, Milan - Veber, Václav - Sládek, Zdeněk - Moulis, Vladislav: Dějiny Ruska, Nakladatelství Lidové noviny, 3. doplněné vydání, Praha 2002 str. 297

její zákonodárná moc dosti omezena. Krom toho od počátku postrádala nástroj pro kontrolu moci výkonné.

Pokud bychom měli učinit letmý přehled výraznějších politických stran té doby, měli bychom zmínit stranu konstitučních demokratů, takzvaných Kadetů. Jejich program se zaměřoval na vytvoření konstituční monarchie a nacházel své příznivce hlavně z řad průmyslníků. Dále pak zde existovala Sociálně revoluční strana nazývaná eseři. Ta ztvárňovala nemarxistickou levici a bránila zájmy rolníků, tedy většiny Rusů.¹⁰ Samozřejmě je nutné zmínit také Sociálně demokratickou dělnickou stranu Ruska. Jak již název napovídá, své stoupence nacházela především mezi dělníky. Tato strana byla založena v roce 1898 na myšlenkách marxismu a snaže svrhnout carský režim. Proto již velmi záhy docházelo k pronásledování členů a jejich uchýlení do ilegality. Stranické špičky pak odcházely do zemí západní Evropy, kde nacházely exil. Jak již bylo jednou v této práci zmíněno, v roce 1903 se strana rozdělila na bolševiky a menševiky. Důvodem se stal rozdílný názor na výklad marxismu. Bolševici uznávali marxismus doplněný myšlenkami svého čelního představitele Lenina, později známý jako Marxismus-Leninismus. Menševici však nechtěli od svého marxistického tradicionalismu upustit.

2.2 První světová válka

Ruská říše vstoupila do tohoto konfliktu, protože jednak byla participujícím členem spojeneckého uskupení Trojdohody, společně s Francií a Velkou Británií, ale také pro svou tradičně expanzivní politiku. Rovněž zde carská vláda spatřovala příležitost, jak se poměrně jednoduše vypořádat s revolucionářským hnutím. Zakázala stávkový, vyhlásila výjimečný stav a zmobilizovala velké množství

¹⁰viz. Švankmajer, Milan - Veber, Václav - Sládek, Zdeněk - Moulis, Vladislav: Dějiny Ruska, Nakladatelství Lidové noviny, 3. doplněné vydání, Praha 2002 str.299

mladých lidí. Zároveň zdůrazňovala nutnost vlastenectví národa. Zazněly ovšem i hlasy varující před vstupem do války, snažící se upozornit, že v případě neúspěchu Rusko zastihne sociální revoluce ve své nejsilnější podobě.

Brzy po vyhlášení mobilizace car Mikuláš II. přislíbil Francii na pomoc téměř milionové vojsko. Do následující roku byl již mobilizován takový počet vojáků, že administrativa a velitelé přestávali být schopni tak početnou armádu efektivně řídit. Ruská armáda nejprve zaznamenala v bojích jisté počáteční úspěchy, které však brzy vystřídala série porážek. Zásobování armády vojenským materiálem bylo nedostatečné, ve městech zase lidé trpěli akutním nedostatkem potravin.¹¹

Vina za tuto katastrofální situaci ve které se Rusko ocitlo byla přičítána carskému páru. Car se proto v roce 1915 ujal velení vojska i přes důrazný nesouhlas svých ministrů. Řízením státu pak převzala carevna Alexandra. Ovšem carevna byla velmi ovlivňována skupinkou aristokratů vedených Rasputinem. Tomuto muži se podařilo získat si její důvěru, přesvědčit ji o svých údajných nadpřirozených schopnostech a o tom, že dokáže vyléčit jejího syna, následníka trůnu, z hemofilie. Tím si carevnu podmanil.

Válečná bilance Ruska byla žalostná. V konečném důsledku mělo sice podstatný vliv na vítězství sil Trojdohody, ale cena kterou za to muselo zaplatit byla velmi vysoká. Byla zajata, zraněna nebo zabita polovina mobilizovaných vojáků, tedy kolem 9 000 000 lidí. Dále pak ztráta rozlehlých území a skoro naprostý krach státní ekonomiky způsobili nedostatek potravin, paliva a velkou sociální krizi. Postavení monarchie tudíž velmi rychle sláblo a začaly se objevovat projevy odporu. V dumě obvinila liberální opozice cara ze zrady a žádala reformy. Car se za to pokusil Dumu rozpustit, ta se však odmítla rozejít. Ozbrojené složky státu se připojovaly

¹¹ viz. Švankmajer, Milan - Veber, Václav - Sládek, Zdeněk - Moulis, Vladislav: Dějiny Ruska, Nakladatelství Lidové noviny, 3. doplněné vydání, Praha 2002 str.314

k demonstrantům a společnost ovládly proticarské stávky a povstání. Tyto okolnosti vyústily až v abdikaci cara a následné zrušení carského režimu.

2.3 Revoluční rok 1917 a jeho následky

V únoru roku 1917 vypukla revoluce, která sebou přinesla svržení carského systému, tedy konec monarchie v Rusku. Mezi lidmi bylo možno znát pocit euforie, svobody a naděje na lepší život. Tato revoluce byla spíše výsledkem spontánního projevu nálad ve společnosti. Obešla se bez výraznějšího vedení a vůdců a charakterizovala ji především živelnost. Poté co se Lenin o tomto dění dozvěděl, snažil se najít způsob jak se vrátit z exilu do Ruska. To se mu nakonec za pomoci Německa podařilo a přijel do Petrohradu, kde se mu nedostalo takového přijetí jaké jistě očekával. Jeho nevlídné přijetí vyústilo v demonstraci proti jeho osobě, kde mu byla vytýkána spolupráce s nepřáteli Ruska. To vedlo k tomu, že byl protivníky podceňován a nebyl považován za soupeře.¹²

Následkem revoluce došlo k vytvoření dvou center moci. Jedním byl Petrohradský sovět a druhým prozatímní výbor Dumy. Oba tyto orgány se dohodly na vytvoření Prozatímní vlády v jejímž čele stál premiér Alexandr Kerenskij. Úkolem vlády mělo být připravení návrhu na demokratickou ústavu Ruska. Na této vládě se odmítli účastnit jak eseri (Socialističtí revolucionáři), tak i menševici a bolševici, což zdůvodňovali potřebou zachování si akční svobody, ale ve skutečnosti chtěli tuto vládu ovlivňovat vnějším nátlakem. „Největším problémem Prozatímní vlády bylo, že nevládla. Měla sice odpovědnost, ale moc si uzurpoval Petrohradský sovět dělnických a vojenských zástupců, vyvolaný k životu menševiky v prvních dnech revoluce, který vládě

¹² viz: Liberda, Vladimír: Otec totalitarismu, OPTYS s.r.o., 2. vydání, Opava 1993 str. 33

nedůvěřoval a přisvojoval si střídavě moc i práva vlády i dumy.¹³ Vlivem zmíněného dvojvládí nastala ve státě neorganizovanost a zmatek. Tento stav se podařilo zmírnit zvolením Ústředního výkonného sovětu dělnických a vojenských zástupců na I. všeruském sjezdu sovětů, konaném v červnu. Zde ještě bolševici neměli absolutní většinu, proto se pokusili převzít moc násilím. Tato snaha vedla k neúspěchu, jehož výsledkem byl odchod do ilegality mnoha předních představitelů včetně Lenina. Když se pak předsedou Petrohradského sovětu stal Lev Trockij, schopný to organizátor a spojenec Lenina, napomohl ze své funkce bolševikům chopit se moci v následné Říjnové revoluci. Tento druhý násilný pokus o převzetí moci, ke kterému došlo ve dnech 24. a 25. října, se již neobešel bez vůdců a vedl k sesazení Prozatímní vlády. Časově byl naplánován takovým způsobem, aby bolševikům zajistil silné postavení na II. všeruském sjezdu sovětů dělnických, rolnických a vojenských zástupců, který se měl konat právě 25. října. Také se v tento den konal, byl zvolen Všeruský výkonný výbor, kde měli bolševici již absolutní většinu a snadno se chopili sestavování vlády. Nejprve zamýšleli sestavit vládu společně s levými esery nebo menševiky, ale pak začala převládat myšlenka vlády jedné strany. Proti té se ozývaly některé hlasy. Zejména Kameněv a Zinověv namítali, že by ve vládě měli být i zástupci eserů, kteří měli značný vliv na rolníky. Nakonec byla vytvořena Rada lidových komisařů Ruské republiky s Leninem v čele, obsazená pouze bolševiky.¹⁴

A jakou úlohu v revoluci sehrál Stalin? Trocký se o Stalinovi v období revoluce vyjádřil takto:

¹³ In: Švankmajer, Milan a kol.: Dějiny Ruska, Nakladatelství Lidové noviny, 3. doplněné vydání, Praha 2002 str. 328

¹⁴ viz. Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 8

„Vůbec jsem Stalina nepotkával. Nikdo se po něm nesháněl. Nezapojoval se ani do debat na politických shromážděních, na které se tehdy zúžil veškerý politický život.“¹⁵

Je tedy zřejmé, že se Stalin žádným výraznějším způsobem na revoluci nepodílel. Do Petrohradu se vrátil z vyhnanství na Sibiři poté, co Prozatímní vláda vyhlásila amnestii. Dorazil tři týdny před příjezdem Lenina, společně s dalšími dvěma vedoucími členy strany, Kameněvem a Muranovem. Spolu s Kameněvem byl pak jmenován do funkce ve výkonné radě Petrohradského sovětu. Sice se pohyboval uprostřed nejdůležitějšího dění, ale nijak zásadně do něj nezasáhl.

Myslím si však, že pokud by Stalin nepromeškal začátek ve vyhnanství a mohl se účastnit pouličních bojů, byla by jeho účast na revoluci znatelnější. Tak jako při nepokojích v roce 1905. Ve straně byl totiž všeobecně považován za praktika a muže činu, ale po svržení carizmu nastala doba rozvíjení myšlenek a v této činnosti spíše vynikali lidé jako Lenin, Trocký a další.

2.4 Role Stalina za Leninovy éry

Jedním z největších problémů které se v Rusku po revoluci objevily byla občanská válka. Zde už Stalin sehrál podstatně významnější úlohu. Byl dosazen do funkce zplnomocněnce Ústředního výboru pro zásobování potravinami, se kterou byly spjaty mimořádné pravomoci. V této funkci pak byl poslán do Carycinu (pozdější Stalingrad, nyní Volgograd) zajistit bezproblémové zásobování. Strategický význam Carycinu spočíval vtom, že byl důležitou spojovací tepnou Moskvy se severozápadním a jižním Kavkazem. Stalin byl nucen od počátku svého působení v Carycinu činit vojenská

¹⁵ In: Mongili, Alessandro: Stalin a sovětské impérium, KMa s.r.o., Praha 2006 str. 19

rozhodnutí, neboť se město právě nacházelo v obklíčení antibolševických sil. Právě toto posléze vedlo k tomu, že si přisvojil všechny významné vojenské funkce. Stal se členem vojenské rady kavkazského okruhu a ovládl celý okres Carycin. Tehdy započaly ostré spory mezi Stalinem a Trockým, které časem vyústily ve vzájemnou nesnášenlivost. Spory se týkaly především vztahu k důstojníkům bývalé carské armády. Zatímco Trocký, toho času zastávající post lidového komisaře války byl názoru, že schopní důstojníci by měli být ponecháni ve sboru, jakožto vojenští odborníci, Stalin jim nedůvěřoval a podezříval je ze spolupráce s antibolševiky. Dá se říci, že zkušenosti z Carycinu Stalina přesvědčili o účinnosti metod nátlaku a zastrašování při cestě za dosažením cíle.

Přestože Stalin považoval sám sebe za vynikajícího velitele a стратега, jednalo se spíše o přání nežli skutečnost. Jedním z vícero dokladů, které toto tvrzení podporují je i neúspěch bolševických sil v Polsku z konce května roku 1920. Stalin se na něm podílel především tím, že nesplnil rozkazy které mu byly dány a jednal dle svého uvážení. Následkem toho byl povolán do Moskvy, kde byl na vlastní žádost zbaven vojenských úloh politbyrem a rovněž pokárán. Jeho postavení ve straně však tato událost nepoznamenala. Byl sice sesazen z vojenských funkcí, ale již velmi brzy poté získal další komisariát. Tím byla Dělnická a rolnická inspekce, v ruštině zkráceně označována slovem Rabkrin. Náplní Rabkinu byla kontrola vládních úřadů.¹⁶

Zvyšující se počet funkcí které Stalin zastával a rovněž zvětšující se podíl na moci doprovázející tyto funkce jsou jasným důkazem toho, že Stalin byl vnitřním vedením strany považován za cenného a do jisté míry i nepostradatelného člena. To bylo způsobeno hlavně tím, že byl považován za vytrvalého, cílevědomého člověka s pevnou vůlí, schopného řádně se vypořádat se zadanými úkoly. Ne zřídka však toho dosahoval cestou hrubosti, nátlaku a svévole. Tyto

¹⁶ viz. Bullock, Alan: Hitler a Stalin /paralelní životopisy/, nakladatelství KMa s.r.o., Praha 2005 str. 110

vlastnosti se mu podařilo osvojit natolik, že se staly pro něj charakteristické. Stalinovo postavení se v průběhu občanské války výrazně upevnilo. Vypracoval se na vrchol stranického aparátu a stal se jedním z klíčových členů vedoucího jádra bolševické strany.

V dubnu roku 1922 se konal XI. sjezd bolševiků, který byl do jisté míry zlomový. Jednak byl poslední s Leninovou účastí, ale to samozřejmě ještě nikdo netušil a dále pak zde bylo rozhodnuto o zřízení nové funkce. Tou byla funkce generálního tajemníka. Do této funkce byl dosazen Stalin. Post tajemníků pak zastali Molotov a Kujbyšev. Takto se ve Stalinových rukou nakumulovala moc tří funkcí. Byl členem politického byra, organizačního byra a nyní i generálním tajemníkem.¹⁷ Tato nová Stalinova funkce, a s ní spojený sekretariát, byla určena k technickým a vnitrostranickým úkolům. Protože příliš nezasahovala do podstatných záležitostí státu, nebyla tehdy vnímána jako nějak zvláště významná. Jak se však později ukázalo, ambiciózní Stalin dokázal této moci, které mu tři zastávané funkce poskytly, patřičně využít.

Proč se Stalin jevil jako nejvhodnější kandidát do této funkce? Je třeba si uvědomit, že strana měla nedostatek dostatečně loajálních lidí, plně oddaných bolševickým myšlenkám, kteří by byli zároveň schopní. A ti kteří tyto podmínky splňovali převážně nejevili o funkce tohoto typu zájem, neboť je nepovažovali za dostatečně důležité, ale spíše podřadné. Jednalo se totiž povětšinou o funkce administrativní. Kdežto Stalin byl schopen přijímat a vykonávat především úkoly tohoto druhu. Přestože stranickou mašinérii nevytvořil Stalin, podílel se na jejím zorganizování. Byl si příliš dobře vědom, jak funguje a jaké poskytuje možnosti. Funkce které zastával mu umožňovaly výběr a následné jmenování činitelů do ústředních a nižších funkcí. Této pravomoci později využil k dosazení takových osob do těchto funkcí,

¹⁷ viz. Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 13

kteře zachovávali oddanost vůči němu. Vytvořila se tak stranická hierarchická linie.

Tehdy si ještě málokdo uvědomoval jakou hrozbu může představovat přílišné nashromáždění moci jedním člověkem. Lenina sice toto nebezpečí nenechávalo klidným, neboť dobře znal Stalinovy povahové rysy a tudíž měl o jmenování Stalina generálním tajemníkem určité pochyby. Byl však ale také dobře seznámen se Stalinovými možnostmi a schopnostmi a věděl, že pokud se ho podaří udržet ve stanovených mezích, bude ve své funkci velkým přínosem. Lenin oprávněně vycházel z předpokladu, že jeho postavení je mnohem silnější a i kdyby se Stalin vymknul kontrole, našel by prostředky jak jej rychle sesadit.¹⁸ Nemohl však předpokládat, že již brzy vážně onemocní.

Stalin dokázal období kdy se Lenin zotavoval z první mozkové příhody velmi účelně využít. Mezitím co byl Lenin nucen vzdát se politického dění, pracoval Stalin na upevnění svého postavení ve straně, a jeho význam vzrůstal. Dokázal si vybudovat mocenskou základnu, která ovšem nevynikala přílišnou okázalostí (Trocký ji považoval za průměrnou), ale ukázala se dostatečně účinnou. Pomocí nově vytvořené stranické struktury dokázal ovlivňovat sjezd strany, ústřední výbor a také politbyro. Tedy všechny orgány, které rozhodovali o podstatných záležitostech.¹⁹

Stalinův postup ve stranickém aparátu až doposud závisel na důvěře a podpoře z Leninovy strany. Situace se ovšem značně změnila poté, co se Lenin částečně uzdravil a na krátký čas se vrátil k práci. Byl nemile překvapen, jak se poměry během jeho nepřítomnosti změnilly. Stalinovu loajalitu vystřídala snaha o prosazení svých mocenských záměrů. Dále jej znepokojovala rivalita mezi Stalinem a Trockým, zejména proto, že se obával rozkolu ve straně. Rovněž nebyl spokojen se Stalinovým postojem k řešení některých otázek, kde mezi

¹⁸ viz. Bullock, Alan: Hitler a Stalin /paralelní životopisy/, nakladatelství KMa s.r.o., Praha 2005 str. 120

¹⁹ viz. Bullock, Alan: Hitler a Stalin /paralelní životopisy/, nakladatelství KMa s.r.o., Praha 2005 str.124

nimi panovaly názorové rozdíly. Týkalo se to především otázky autonomie sovětských neruských států a s ní souvisejícího problému v Gruzii. Zmíněné důvody vedly postupně k tomu, že Lenin pojal vůči Stalinovi nedůvěru. Ta vyústila až v Leninovy úvahy o sesazení Stalina z funkce generálního tajemníka, jak se později ukáže v dopise adresovaném XII. sjezdu strany. Od politického dění však Lenina opět odloučily zdravotní komplikace, a po druhé mrtvici doprovázené rapidním zhoršením zdravotního stavu si již Lenin začal uvědomovat, že mu jeho choroba již zanedlouho nedovolí řídit svůj úřad.

3. Boj o nástupnictví

3.1 Leninova závěť

Koncem prosince 1922 nadiktoval těžce nemocný Lenin pro sjezd strany dopis, který je spolu s některými dalšími Leninovými poznámkami označován jako Leninova závěť. V tomto dopise hovoří o práci ústředního výboru a navrhuje, aby byl výbor rozšířen ze současných 27, na 50 nebo až 100 členů.²⁰ Dále pak doporučuje rozšíření Ústřední kontrolní komise, která se po reorganizaci měla skládat ze sta členů odpovědných kontrolovat vládu i stranu a s ústředním výborem vytvářet plénum. V obou případech měli takto nově vzniklé posty zastat dělníci a rolníci. Tyto změny měly přinést stabilizaci Ústředního výboru a zdokonalení státního aparátu.

Hlavní úloha Leninovy Závěti je však spatřována v tom, že měla označit Lenina nástupce. Konkrétní osobu sice neuvádí, ale charakterizuje několik nejbližších spolupracovníků z hlediska jejich schopností a předpokladů. O Stalinovy s Trockým se Lenin v listině vyjadřuje takto:

„Když se stal soudruh Stalin generálním tajemníkem, soustředil ve svých rukou bezmeznou moc a já si nejsem jist, že bude vždy tuto moc využívat s odpovídající obezřetností. Soudruh Trocký naproti tomu vyniká nejenom výjimečnými schopnostmi, je to asi nejschopnější člověk v současném ústředním výboru, ale i nadměrnou sebejistotou a nadměrným pohroužením se do administrativy.“²¹

²⁰ viz: Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 16

²¹In: Bullock, Alan: Hitler a Stalin /paralelní životopisy/, nakladatelství KMa s.r.o., Praha 2005 str. 128

V dopisu uvedl Lenin ještě své postřehy ke Kameněvovi, Zinověvovi, Bucharinovi a Pjatakovi. U každého z těchto zmíněných porovnával jeho silné a slabé stránky. Otázkou však zůstává, proč svůj odkaz formuloval raději takto, než aby jasně označil svého nástupce? Vypadá to jakoby sám nebyl zcela přesvědčen ani o jednom z těchto možných kandidátů, ale jednoho z nich předpokládal. Nebo tím snad chtěl naznačit možnost rozdělení moci této funkce mezi více lidí? Ve svém dopise navrhuje změny zlepšující vzájemnou kontrolu orgánů, tudíž asi považuje tuto oblast momentálně za nedostatečnou a takovýto krok by mohl být další logický. Z Leninových počinů by se však dalo vytušit, že si přál za svého nástupce spíše Trockého.

Z listiny je znát, že si Lenin vážil práce jak Stalina, tak Trockého. Každý z nich byl svým způsobem jedinečný a vhodný pro určité účely. Ale jejich vzájemné vztahy byly nesnášenlivé, a potencionální hrozbou rozkolu ve straně. Stalina považoval Lenin za výborného vůdce současného ústředního výboru, ovšem 4. ledna 1923 opatřuje Lenin svůj dopis dodatkem, ve kterém stojí:

„Stalin je příliš hrubý a tento nedostatek, který se dá jakžtakž strpět ve styku mezi námi, komunisty, nelze trpět u generálního tajemníka. Proto soudruhům navrhuji, aby promysleli způsob, jak přemístit Stalina z této funkce, a jmenovali do této funkce jiného člověka, který by byl snášenlivější, loajálnější, zdvořilejší a pozornější k soudruhům, méně náladový, atd. Tato okolnost se může zdát nepodstatnou maličkostí, ale z hlediska toho, co jsem uvedl výše mezi Stalinem a Trockým, to maličkost není, anebo je to taková maličkost, jejíž důležitost se může ukázat jako rozhodující. 4. ledna 1923.“²²

Tento dopis měl být určen XII. sjezdu strany, ovšem k jeho projednávání došlo až na XIII sjezdu, prvním po Leninově smrti.

²² In: Bullock, Alan: Hitler a Stalin /paralelní životopisy/, nakladatelství KMa s.r.o., Praha 2005 str. 129

Ačkoliv by se mohlo zdát že by tato výzva Lenina, jakožto stále uznávaného vůdce strany, mohla Stalina ohrozit, nestalo se tak. Stalinova pozice ve straně byla už v té době natolik pevně zakotvena, že tento dopis již pro něj nevyvolal žádné nepříznivé následky. Stalin sice po obeznámení z obsahem dopisu nabídl že odstoupí ze své funkce, ale domnívám se že se jednalo jen o určitou pózu a falešnou ukázkou čestnosti, neboť si musel být dobře vědom svého silného postavení, které si stihl do té doby vybudovat. Výsledkem bylo to, že tato jeho demise nebyla přijata, neboť delegáti vyjádřili svůj dojem, že se Stalin z Leninových připomínek dostatečně poučil.²³

Lenin se v posledním období svého života snažil najít spojence a obrátil se na Trockého. V roce 1922 mu dvakrát nabídl post místopředsedy Rady lidových komisařů. Chtěl tak vytvořit blok proti státní i stranické byrokracii a tím zároveň protiváhu vůči Stalinovu vzrůstajícímu vlivu. Trocký ale v obou případech tuto funkci odmítl. Na rozdíl od Stalina se tak Trocký nechopil příležitosti, aby si závčas upevnil svou pozici.

3.2 Stalin proti Trockému

Trocký, vlastním jménem Lev Davidovič Bronštejn, byl velmi schopný a vynikal intelektem. Své dovednosti prokázal zejména v průběhu revoluce a v následné občanské válce, proto byl spolu s Leninem označován za vůdce revoluce. V první vládě lidových komisařů se uplatnil jako ministr zahraničí, následně se stal lidovým komisařem armády, a poté předsedou Revolučního vojenského sovětu republiky. Disponoval výbornými organizačními schopnostmi a také jazykovým nadáním. Byl to však ale také autoritativní individualista, který se vůči svému okolí choval nadřazeně. Mezi lidmi

²³ viz. Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 19

nebyl příliš oblíben a okolí ho vnímalo s podvědomým strachem. Nikdy si proto nezískal oblibu a respekt v užším kruhu vedení strany, na rozdíl od Stalina. I přesto byl ve straně obecně vnímán jako „muž číslo dvě“ a většina členů ho tedy považovala za přirozeného Leninova nástupce.

Tento fakt měl za následek, že Trocký se stal pro Stalina překážkou k dosažení jeho absolutní moci. Z toho důvodu se Stalin snažil najít nejvhodnější prostředky k tomu, aby Trockého nějak zdiskreditoval. Použil za tímto účelem mimo jiné i některé Leninovy myšlenky, které ovšem poupravil nebo interpretoval tak, aby vyzněly v jeho prospěch a poukázaly na Trockého omyly a nevhodné postoje. Tak se mu podařilo Trockého, jakožto soka, částečně izolovat a získat tím výhodu v nastávajícím boji o nástupnictví.

I když byl Trocký považován za Leninova následovníka, panovala u velké části bolševiků nervozita z jeho nástupnictví. Důvod byl prostý. Převládaly totiž mezi nimi obavy, že si na řídicí pozice strany dosadí své vlastní lidi. Rovněž byl stále vnímán jako přeběhlík od menševiků. Této situace dokázal Stalin velmi obratně využít. Spojil své síly se Zinověvem a Kameněvem, aby tak vytvořil koalici proti Trockému, která se ve straně od počátku setkala se silnou podporou. Trocký namísto toho, aby se snažil toto spojení narušit, vytýkal chyby jeho jednotlivým členům. Psal úvahy, články a proslovy, bojující zprvu proti tomuto trojspolku, ovšem již brzy napadal i činnost strany a její politiku. Ujal se tak role vůdce vnitrostranické opozice. V říjnu roku 1923 zaslal ústřednímu výboru dopis kritizující byrokratický úpadek strany, a upozorňující na rostoucí nebezpečí ztvárňované Stalinem. Do týdne si tento text našel podporu 46 významných členů strany, kteří poté předali politbyru své prohlášení o nedemokratických metodách uvnitř strany.²⁴

²⁴ viz. Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 18

Je tedy vidět, že i Trocký měl své příznivce, ale v klíčových momentech se ocitl bez spojenců. Po Leninově smrti v lednu 1924 rozběhl Stalin kampaň proti trockismu, jak svůj problém s Trockým sám oficiálně nazval.²⁵ Spočívala v očerňování jeho úspěchů a vyzvedávání chyb během revoluce a občanské války. Rovněž byly připomínány některé Trockého názorové rozdíly s Leninem a neustálá kritika stranického vedení. Nebylo vůbec výjimkou, že fakta byla často překrucována nebo podávána zavádějícím způsobem.

Pod vlivem tohoto tažení proti své osobě začal být Trocký mezi bolševiky všeobecně vnímán jako narušovatel jednoty strany. Reputaci mu už nevylepšilo ani vydání práce s názvem Poučení z října, ve které zaútočil na Zinověva s Kameněvem, aby jim vytknul jejich roli opozice během revolučního dění v roce 1917, a zdůraznil své vlastní zásluhy.²⁶ Naopak publikace tohoto textu způsobila pevnější semknutí Stalina, Zinověva a Kameněva. Ti se nyní rozhodli pro naprostou politickou eliminaci Trockého. Nejprve jej přinutili v lednu 1925 odstoupit z postu předsedy Revoluční vojenské rady, aby o dva roky později byl definitivně vyloučen ze strany a následně deportován ze země. Tím samozřejmě ztratil veškerý vliv na politické působení v Rusku. Stále mu však zůstávaly rozsáhlé znalosti ruských revolučních a porevolučních dějin, stejně tak jako znalosti Stalinových praktik. Tyto vědomosti uplatnil v dílech Stalinovy zločiny, Skutečná situace v Rusku nebo Zrazená revoluce, ve kterých se snažil svět informovat o událostech ve své zemi.²⁷ Tak si ovšem vysloužil opět Stalinovu pozornost. Na jeho příkaz byla spuštěna operace s krycím názvem Kachna, jejímž účelem byla fyzická likvidace Trockého. Tento úkol byl splněn 21.srpna 1940 v Mexiku, kde se tehdy ukrýval.

²⁵ viz. Bullock, Alan: Hitler a Stalin /paralelní životopisy/, nakladatelství KMa s.r.o., Praha 2005 str. 194

²⁶ viz. Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 21

²⁷ viz. časopis Naše vojsko, číslo 8/2006, str. 45, článek Operace Kachna: likvidace Trockého, autor: Miroslav Šiška

3.3 Nová opozice

Spojenectví se Zinověvem a Kameněvem bylo pro Stalina zajisté užitečné, dokonce v určitých momentech téměř nezbytné. Nakonec byli to právě tito dva, kdo se Stalina urputně zastával při čtení Leninovy závěti, ale od té doby se poměry značně změnily. Nyní, když už nemohli být ohroženi Trockým, přestával trojspolek splňovat svůj účel. Stalinova představa totiž byla, že se za pomoci oněch dvou zbaví Tráckého, a sám se pak chopí moci. Zinověv s Kameněvem měli stejný úmysl, především tedy Zinověv měl mocenské ambice, ale přehlédli jak mezitím Stalinova autorita vzrostla, a silně jej podcenili.

V souvislosti s přípravou XIV. sjezdu strany se projednávala otázka „vybudování socialismu v jedné zemi“, v závislosti na směru a rychlosti industrializace. Jednalo se o Stalinův koncept, který příliš nekorespondoval s marxistickou teorií, ale měl svou logiku i zastánce, stejně tak i odpůrce. Tato situace napomohla k zformování takzvané Nové opozice, která měla výhrady k vnitrostátní a zahraniční politice, a v jejímž čele stanul Zinověv s Kameněvem. Jejich možnosti k prosazení svých cílů však byly značně omezené. Politbyro se tehdy scházelo ve složení: Bucharin, Zinověv, Kameněv, Rykov, Stalin, Tomskij a Trocký, kde Bucharin, Rykov a Tomskij se přikláněli na stranu Stalina a Trocký se příliš nevměšoval do dění.²⁸

Bucharin byl iniciátorem mnohých úprav v hospodářské politice, a byl proto častým terčem kritiky ze strany Nové opozice. Stalin sice vystupoval na obranu Bucharina, ne však jen kvůli momentálnímu spojenectví s Bucharinem, ale především pro možnost útočit na opozici. Vše vyvrcholilo v prosinci 1925 na XIV. sjezdu strany, kde Zinověv a Kameněv kandidovali do vedení Ústředního výboru. Stalinovi se však podařilo zajistit si kontrolu nad většinou delegátů, proto jejich kandidaturu nebylo možné prosadit. Tento sjezd znamenal

²⁸ viz. Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 22

porážku Nové opozice. Zinověv s Kameněvem museli poté opustit své funkce. Do politického byra byli dosazeni Stalinovi přívrženci: Molotov, Vorošilov a Kalinin. Stalin měl nyní většinovou podporu sekretariátu i politického byra a mohl tak rozhodovat o složení příštích sjezdů.²⁹

Po tak velké porážce si Zinověv a Kameněv již uvědomovali, že Stalina sami porazit nedokážou. Začali tedy od roku 1926 spolupracovat s bývalým protivníkem Trockým, neboť se domnívali, že takováto koalice si získá ve straně většinovou podporu. Ale tak tomu nebylo. Stalin si do této chvíle dokázal vybudovat tak silnou pozici založenou na obraze Leninova odkazu, že s ní už nedokázala otrást ani tato koalice. Pokud by ovšem přišla o dva roky dříve, měla by na sesazení Stalina šance téměř hraničící s jistotou. Namísto toho ji potkal osud zániku na XV. sjezdu v prosinci 1927, kdy byli společně s Trockým ze strany vyloučeni i Zinověv a Kameněv.³⁰

3.4 Pravá opozice

V závěru 20. let se kolem Bucharina utvořila poslední významnější skupina Stalinových oponentů. Bucharin měl ekonomické vzdělání, a pro svou povahu vlídného intelektuála se mezi bolševiky těšil velké popularitě. To mu pomohlo dosáhnout na významné posty. Po Leninově smrti zaujal jeho místo v politbyru. Zde spolupracoval se Stalinem na společné snaze porazit opozici, což se jim povedlo. Stalin si vážil jeho názorů na řešení ekonomických problémů, tudíž jejich součinnost byla zprvu bezkonfliktní, neboť se určitým způsobem vzájemně doplňovali.

²⁹ viz. Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 23

³⁰ viz. Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 24

Stalina však záhy začala trápit Bucharinova stále vzrůstající obliba, kterou se cítil být ohrožen. Také jejich názory se postupem času začínaly rozcházet. Předmětem sporů se stále častěji stával především hospodářský stav země. Rusko se v té době již politicky stabilizovalo, avšak hospodářství, obzvláště pak zemědělství, se nacházelo v krizi. Hlavním bodem sváru mezi nimi byla tedy forma procesu kolektivizace. Zatímco Bucharin byl pro postupné, nenásilné zavedení kolektivizace, Stalin prosazoval násilné vyvlastňování. Tak vznikly opět dva tábory. K Bucharinovi se připojili Rykov a Tomskij, proti Stalinovi s Molotovem a Vorošilovem.³¹ Stalin si ovšem stále udržoval svou převahu, proto se Bucharin uchýlil k zoufalému činu. Tajně kontaktoval Zinověva a Kameněva, své někdejší oponenty. Takové paktování samozřejmě neušlo Stalinově pozornosti, a toto odhalení náležitě využil jako argument proti Bucharinovi. Ten se nyní rozhodl proti Stalinovi bojovat veřejně. Publikoval článek, který byl jasnou narážkou na Leninovu závěť, a tak se snažil apelovat na její skutečný odkaz. Tím si ovšem Stalina proti sobě doslova poštvál. V prosinci roku 1929 tak došlo k politickému odstranění Bucharina a jeho příznivců.

³¹ viz. Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-
právnícká fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 26

4. Kolektivizace

Vlivem první světové války a následné občanské války bylo Rusko poničeno a trpělo válečným vyčerpáním. Proto bylo nezbytně nutné stanovit postupy k oživení a obnově ekonomických funkcí země. To však na tak rozlehlém území, jakým byl Sovětský svaz, představovalo složitý proces.

Jedním z nabízených řešení této situace bylo prosazení válečného komunismu pomocí nátlaku státního aparátu. To by ovšem znamenalo politickou a hospodářskou diktaturu vůči proletariátu, kdy by rolníci museli povinně odvádět přebytky, a dělníci by měli striktně vymezeny a nařizeny úkoly, které by musely plnit. Tato varianta se však v daných podmínkách jevila jako nevhodná, neboť tento postup by měl za následek odpor proletariátu, a zapotřebí bylo naopak získat si jeho podporu. Jako východisko z tohoto problému se proto hledalo koncepčně zcela jiné řešení. Tím měla být nová ekonomická politika (NEP), politika postupného přechodu k socialismu. Jejím cílem bylo zlepšení životní úrovně obyvatelstva a obnova ekonomického potenciálu výroby. Politickým záměrem bylo upevnění postavení strany ve státě, a posílení důvěry dělnické a rolnické třídy v nově stanovený systém vlády.

Zavedení NEPu se opravdu na ekonomické činnosti státu výrazně projevilo ve všech oblastech. Přineslo sebou oživení hospodářství, rozvoj průmyslu a dokonce se začalo pozvolna rozvíjet i soukromé podnikání a nabídka služeb. Nepmani, nově vzniklí podnikatelé, vydělávali peníze a hojně je utráceli. Tyto podmínky sebou také přinesly nárůst korupce. Nejdůležitější oblastí se však začalo stávat zemědělství. Vzkvétala malá a větší kulacká rolnická hospodářství a zvyšovala se jejich produkce. To sebou samozřejmě přineslo nahromadění finančních prostředků v tomto sektoru. Z hlediska ruské

společnosti tvořilo rolnictvo téměř 80% populace.³² Zemědělská výroba se rozvíjela rychleji než průmysl, který potřeboval peníze na nákup surovin a obnovu strojního zařízení. Tento nesourodý růst obou odvětví se začal projevovat v druhé polovině 20. let ve prospěch zemědělství.

Hlavní pěstovanou plodinou bylo obilí. Přestože rok 1921 byl neúrodný, následující roky byly poměrně úrodné. Sklizeň se však hromadila v sýpkách majetných rolníků, kteří kontrolovali většinu zemědělské půdy. Nebyli ochotni prodávat své obilí za nízké výkupní ceny, které jim byly nabízeny. Hrozilo tak akutní nebezpečí hladu ve městech. Města se v souladu se Stalinovými představami specializovala výhradně na průmyslovou výrobu. Když se pak začala potýkat s nedostatkem základních potravin, nemohla být na tuto situaci připravena. Byl zaveden systém potravinových lístků, aby se alespoň zmírnily následky. Bylo však jasné, že musí dojít ke změně. Je zřejmé, že fungující socialistická společnost mohla být vybudována pouze na základech dobře fungující ekonomiky, která měla spočívat v modernizaci průmyslu a zemědělství. Rovněž je ale také zřejmé, že Sovětský svaz nebyl připraven na přechod směrem k průmyslové společnosti.

Hlavní důraz byl kladen na expanzi průmyslu. Rolníci, kteří obhospodařovali zemědělský potenciál, především kulaci a majetnější rolníci, nebyli v souladu s vizí proletářské třídy. Proto upadli v Stalinovu nemilost a již brzy to měli pocítit.

Bylo zapotřebí ukázat viníka vzniklé hospodářské krize, a jako nejvhodnější se jeví právě majetní rolníci. Rozpoutala se nenávislná kampaň proti nim, kterážto v první vlně sebou přinesla konfiskaci majetku a násilné odebrání vypěstovaných produktů. Značná část rolníků na to zareagovala snížením osevních ploch, nebo prodejem zemědělských výrobních prostředků. Brzy se ukázalo, že tento postup hospodářskou situaci státu nevylepší, spíše naopak, ještě přitížil.

³² viz. Britovšek, Marjan: Stalinův termidor, Naše vojsko, 1. vydání, Praha 1991 str. 155

Proto bylo rozhodnuto, vyřešit ekonomické a sociální problémy formou kolektivního hospodaření. Tedy formou násilného zavedení kolchozů, ve kterých byla do té doby účast založena na dobrovolnosti. V tomto bylo spatřováno jediné možné řešení. Jistě není bez zajímavosti, že k těmto krokům na cestě za socialismem našel Stalin částečně inspiraci v úspěšně fungujícím kapitalistickém modelu farmy v Montaně. Její rozloha činila 30 000 hektarů. Tato farma byla představena v pozici největšího jednotlivého producenta obilí na světě. To na Stalina a jeho megalomanské sklony zapůsobilo natolik, že ještě téhož roku zřídil podobnou „továrnu na obilí“ na Kavkaze, ovšem o rozloze 150 000 hektarů.³³

Cílem kolektivizace bylo vytvoření společného státního sektoru velkého rozsahu, a zrušení bohatších rolníků jako společenské třídy. Koncem roku 1929 byla utvořena komise Ústředního výboru, která dostala za úkol vypracovat plány postupné kolektivizace a budování kolchozů. Kulaci měli významný vliv na dění na venkově. Proto proces kolektivizace sebou nesl vyostření vztahů mezi nimi a sovětskou vládou. Násilí vůči rolníkům se stupňovalo. Rolníci se pokoušeli situaci zvrátit protestními akcemi, ovšem bezvýsledně. Nakonec se ze zoufalosti uchýlili k ničení svého hospodářského zařízení a vybíjení chovné zvěře. Obilí raději pálili, než aby jej odevzdali. Bylo poraženo 18 milionů koní a 30 milionů kusů dobytka, což odpovídalo asi 45 % celkového stavu. Počet tažných zvířat klesl o 50 %.³⁴

Kampaň na odstranění kulactva byla úspěšně na vzestupu. Počátkem roku 1930 bylo rozhodnuto o rozdělení kulaků do třech skupin. V první skupině byli kulaci, které bylo považováno za nutné odstranit z oblasti společenského života. To mělo být provedeno konfiskací jejich majetku a vysídlením celých rodin do oblasti Sibíře. Pokud by kladli odpor, měli být na místě zastřeleni. Druhou skupinu

³³ viz. Johnson, Paul: Dějiny 20. století, Rozmluvy, Praha 1991 str. 268

³⁴ viz. Johnson, Paul: Dějiny 20. století, Rozmluvy, Praha 1991 str. 270

tvořili bohatí rolníci. Jejich majetek měl být spojen do společných statků, na nichž měli pracovat. Samozřejmě bez možnosti tyto statky vlastnit. Třetí skupina měla být utvořena z ostatních rolníků. Těmto bylo povoleno zůstat v okresech kde žili, ovšem museli se vystěhovat za hranice zkolektivizovaných vesnic. Zde měli dostat určité pozemky, se kterými však byly spjaty určité povinnosti a úkoly. Etapu likvidace kulaků, jakožto společenské třídy, lze považovat za ukončení NEPu, který zpočátku vypadal tak slibně.³⁵

Represe vůči rolnické třídě se neobešly bez odporu. Ten byl však vždy potlačen pomocí armády, nebo osob věrných straně. Docházelo k vysídlování celých rodin rolníků, dokonce i celých vesnic. Tito lidé byli zavíráni do nákladních automobilů a vlaků, a za nelidských podmínek deportováni na Sibiř. Mnoho, zejména dětí, jich transport nepřežilo. Když byli vysazeni na místě určení, jejich vyhlídky na přežití se velmi nezlepšily.

„Byly tam jen nějaké kolíky, zatlučené do země, s malou poznámkou: dům č.5, č. 6, a tak dále. Rolníci zde byli přivlečeni a bylo jim řečeno, aby se teď starali sami o sebe. Vykopali si tedy díry v zemi. Mnoho z nich zemřelo hladem a zimou v průběhu několika prvních let.“³⁶

Je tedy zřejmé, že tito lidé byli násilně odvedeni ze svých domovů a vysazeni v pusté krajině. Zde byli bez jakýchkoliv prostředků, bez potravin a bez pomoci, ponecháni na pospas svému osudu. Odhadem se jednalo asi o půl milionu rolnických rodin.

Tyto postupy nemohly samozřejmě sebou přinést nic jiného, než pokles zemědělské produkce a následné snížení schopnosti zásobování měst potravinami. Vypukl hladomor nesmírných rozměrů, který byl ještě v oblastech protikolektivizačních center odporu uměle

³⁵ viz. Medvedev, Roj: Stalin a stalinismus, Obzor, 1. vydání, Bratislava 1990 str. 64

³⁶ In: Bullock, Alan: Hitler a Stalin /paralelní životopisy/, nakladatelství KMa s.r.o., Praha 2005 str. 275

vystupňován. Ztráty na lidských životech během hladomoru, společně s oběťmi kolektivizace, byly nesmírné. Přesné číslo nelze z pochopitelných důvodů určit, ale obecně se odhaduje 10 až 12 milionů osob.³⁷

Stalin však i přes všechny tyto problémy zůstal ve své hospodářské politice neoblomný a pomocí svých věrných ji prosazoval všemi prostředky. V letech 1932-1933 prohlašoval, že dělnická životní úroveň neustále roste a kdo to popírá je nepřítelem sovětské moci.³⁸ Avšak důkazem opaku byly miliony dělníků strádajících hladem.

³⁷ viz Bullock, Alan: Hitler a Stalin /paralelní životopisy/, nakladatelství KMa s.r.o., Praha 2005 str. 275

³⁸ viz Bullock, Alan: Hitler a Stalin /paralelní životopisy/, nakladatelství KMa s.r.o., Praha 2005 str. 284

5. Procesy

V druhé polovině 20. let se začaly projevovat nedostatky v hospodaření státu. Životní úroveň obyvatelstva se rychle zhoršovala a reálně hrozily nepokoje. Hledal se tedy způsob, jak jim předejít. Intuitivně vyplynula možnost svalování viny na někoho jiného. Bylo tudíž nezbytné vštípit obyvatelstvu do podvědomí přesvědčení, že nynější nepříznivá situace nevznikla v žádném případě vinou chyb ve státním hospodaření, nýbrž ji zapříčinila úmyslná rozvratná činnost určité skupiny. Za tu měla být brzy označena skupina odborníků a inteligence, ještě z dob carského režimu. Mnozí z nich již po revoluci vystupovali proti bolševikům. Někteří zavčas opustili Rusko, zbylé později potkal osud pronásledování ze strany systému.

V létě 1928 byl zahájen takzvaný šachtinský případ, který byl teprve první z mnoha. Jednalo se o obvinění techniků a inženýrů na dolech v Doněcké pánvi. Jejich obžaloba se skládala z mnoha bodů, především ovšem byli viněni ze sabotáží. Proces s nimi probíhal v Moskvě pod vedením A. J. Vyšinského. Tento člověk byl rektor Moskevské univerzity a měl právnické vzdělání. Vybrán byl k tomuto účelu záměrně, aby vzbudil dojem objektivního soudu.³⁹

Známkou toho, že se jednalo o politický proces byl i fakt, že spolu se zmiňovanými techniky a inženýry, byli obviněni i někteří představitelé ukrajinského průmyslu. Těmto se kladlo za vinu řízení záškodnické činnosti, k čemuž měli údajně vytvořit takzvané Charkovské ústředí a Moskevské centrum. Všichni byli obviňováni z kolaborace s nepřátelskými silami. Závěr procesu znamenal 11 lidí odsouzených k trestům smrti, z 55 obviněných.

Šachtinský případ byl do značné míry zlomový. Jednak znamenal jednoduchý způsob jak se zbavit nepohodlných lidí, a zároveň volal k obezřetnosti před úklady imperialismu. Hlavně však označoval

³⁹ viz: Medvedev, Roj: Stalin a stalinismus, Obzor, 1. vydání, Bratislava 1990 str. 75

„konkrétní viníky“ hospodářských neúspěchů. Pojem „šachtinčina“ zavedl Stalin, jako synonymum pro záškodnictví na činnosti státu.

Rok 1930 sebou přinesl také řadu veřejných politických procesů. Už na začátku roku se konal proces proti Svazu osvobození Ukrajiny. Jednalo se o vykonstruovanou skupinu, do jejíhož centra byl vsazen Jefremov, viceprezident Celoukrajinské akademie věd. Obžalování byli také další učitelé, vědci a zdravotničtí pracovníci. Většina z nich byla obžalována pro „buržoazní nacionalismus“ a sabotáž. Svazu osvobození Ukrajiny se pak kladlo za vinu tajné spolčování s Polskem a příprava teroristických aktů. I když národní hnutí Ukrajiny bylo tehdy silné, nelze dohledat žádné reálné důkazy potvrzující vinu obžalovaných.⁴⁰

Téhož roku proběhl proces s kontrarevoluční organizací, označenou jako Rolnická strana práce. Obžaloba tvrdila, že tuto organizaci vede významný ekonom Kondratěv. Čítala údajně přes sto tisíc členů, a jen v Moskvě měla mít devět ilegálních skupin. Tento případ se dočkal ještě znovu projednání v 80. letech, kdy Nejvyšší soud SSSR zrušil všechny rozsudky vzešlé z tohoto procesu a odsouzené rehabilitoval. Zároveň vydal rozhodnutí, že Rolnická strana práce nikdy neexistovala.⁴¹

Na konci roku 1930 se konal v Moskvě ještě další proces, nyní s takzvanou Průmyslovou stranou. L. K. Ramzin, ředitel Ústavu tepelné techniky, a řada dalších odborníků z oblasti techniky a plánování zde čelila obvinění z podvratné činnosti, sabotáže a špionáže. Všichni obžalovaní se k těmto činům nejenom přiznali, ale i podrobně vylicili jakým způsobem se skutků dopustili. To přinejmenším vede k zamyšlení nad dobrovolností takového upřímného přiznání všech současně. Je jisté, že přiznání předcházelo fyzický nebo psychický nátlak. Avšak tím, že uvedli pohnutky a způsob provedení, byla jejich výpověď snadněji uvěřitelná. Snadněji

⁴⁰viz. Medvedev, Roj: Stalin a stalinismus, Obzor, 1. vydání, Bratislava 1990 str. 76

⁴¹ viz. Medvedev, Roj: Stalin a stalinismus, Obzor, 1. vydání, Bratislava 1990 str. 76

než kdyby se jen přiznali. Proces s Průmyslovou stranou rozvířil vlnu demonstrací a protestních akcí. Lid si pro doznané sabotéry žádal trest smrti. Ten také dostali, ale Ústřední výkonný výbor SSSR trest zmírnil na dlouholeté vězení.⁴²

Příští politický proces následoval jen pár měsíců poté, tentokrát s takzvaným Všesvazovým byrem Ústředního výboru Ruské sociálnědemokratické strany (menševiků). Obžalováno bylo čtrnáct osob, především odborníků z oblasti ekonomie a národního hospodářství. Většina z těchto lidí v minulosti byla opravdu menševiky, nebo s nimi alespoň sympatizovala. Nyní však stáli proti obvinění z opětovného založení této strany, a vytvoření jejího ilegálního ústředí v SSSR. Obžalováni byli ze záškodnictví, zejména ve sféře státního plánování, čímž měli způsobit zpomalení rozvoje průmyslu a zemědělství. Dále pak obžaloba tvrdila, že mezi Všesvazovým byrem, Průmyslovou stranou a Rolnickou stranou existuje tajná dohoda na přípravě ozbrojeného povstání. Všichni obžalováni opět přiznali svou vinu a byly rozdány tresty odnětí svobody v rozmezí od pěti do deseti let.⁴³

Případ Všesvazového byra nebyl zdaleka poslední. Následovaly procesy proti inženýrům ze skupiny Metro-Vickers, a další. Všechny procesy však měly podobné charakteristiky a průběh, lišily se jen v lidech, proti kterým byly namířeny. Společné znaky těchto procesních řízení můžeme spatřit v:

1. Nedostatek důkazů

Jelikož se v naprosté většině jednalo o vykonstruované procesy, bylo nutné vypořádat se s problémem neexistujících důkazů. V praxi to znamenalo, že byly důkazy uměle vytvářeny, nebo skutečné události klamavě interpretovány. Zhotovovaly se záznamy o činnosti fiktivních osob a organizací, kterým se připisovaly sabotáže, špionáž, spolupráce

⁴² viz. Medvedev, Roj: Stalin a stalinismus, Obzor, 1. vydání, Bratislava 1990 str 77

⁴³ viz. Medvedev, Roj: Stalin a stalinismus, Obzor, 1. vydání, Bratislava 1990 str 78

s imperialistickými mocnostmi a jiné protistátní aktivity. Taktéž nebylo výjimkou, že se nepředkládaly žádné důkazy, zejména pokud se obžalovaný přiznal.

2. Fyzický nebo psychický nátlak

Hlavním úkolem vyšetřujících orgánů bylo přimět obviněné, aby se v hlavním líčení doznali ke své vině na zločinech, které nespáchaly. Za tímto účelem využívali všech dostupných prostředků, tedy i různé formy fyzického a psychického týrání. Právo na obhajobu bylo spíše symbolické. Vyšetřovatelé se rovněž snažili donutit vyšetřované k obviňování osob v jejich okolí, a naopak. Kupříkladu v šachtinském případě vypovídal dvanáctiletý syn proti svému otci a žádal pro něj trest smrti.⁴⁴

3. Veřejnost

Podmínka veřejnosti byla nezbytnou součástí těchto procesů. Bez ní by nesplňovaly svůj účel, a pak by ani nebylo zapotřebí vynucených přiznání a smyšlených důkazů. Právě tyto složky měly mezi veřejností vyvolat iluzi řádných, spravedlivých a především oprávněných soudů. Tomu měl napomoci také pocit vážnosti z osoby Andreje Vyšinského, který jim často předsedal.

4. Politický účel

V důsledku špatné hospodářské politiky prováděné zcela bez respektu k obyvatelstvu vznikla politická potřeba celou situaci uklidnit. Nebylo možné veřejně připustit, že došlo k selhání vedení státu, proto bylo nutné označit jako zdroj problémů někoho jiného. Za tímto účelem byly vybráni nepohodlní lidé zastávající vyšší posty v různých odvětvích, a byly vpasováni do role sabotérů a členů záškodnických skupin. Tím se Stalin zbavil zodpovědnosti za situaci v hospodářství a vzbudil dojem úspěšného boje s nepřáteli státu.

⁴⁴ viz. Johnson, Paul: Dějiny 20. století, Rozmluvy, Praha 1991 str. 265

6. Stalinský teror

Začátkem 30. let neexistovala v komunistické straně žádná zjevná opozice, která by Stalinovu pozici mohla ohrozit. Stalin byl v tomto ohledu velmi ostražitý, a jakékoliv náznaky takovýchto projevů se snažil od počátku vymítit. Trpké zkušenosti dosavadních oponentů vyvolávaly mezi ostatními atmosféru strachu z jeho vlivu. Stalin byl nyní vnímán jako jasný vůdce strany, a s tím souviselo jeho pevně ukotvené postavení, které se opíralo o jím dosazené lidi na klíčových místech. To mu umožňovalo kontrolovat činnost celého aparátu a účinně jej ovládat. Jeho kult osobnosti měl již brzy dosáhnout svého vrcholu.

Vzrůstající Stalinova moc ale způsobovala určitou ztrátu kontaktu se svými stranickými soudruhy. V politickém byru se pozvolna začala formovat skupina ve složení Kirov, Kalinin, Kosier, Ordžonikidze a Kujbyšev, kteří dávali přednost přístupu liberálnějšímu, než představovaly represe vůči rolníkům prosazované Stalinem.⁴⁵ Zejména Kirovova popularita prudce stoupala, což se jasně ukázalo na XVII. sjezdu strany v lednu 1934.

Kirov se zde těšil široké podpoře, dokonce se projevilý zákulisní snahy prosadit jej do funkce generálního tajemníka, avšak sám Kirov byl proti. Dalším projevem vzrůstající oblíbenosti Kirova na úkor Stalina byly volby do ústředního výboru, ve kterých proti Kirovovi hlasovali pouze 3 delegáti, kdežto proti Stalinovi jich bylo 270. Oficiální výsledek však byl upraven. Oznamoval, že Kirov i Stalin shodně obdrželi 3 hlasy proti. Pro Kirovova tedy tento sjezd znamenal úspěch a rozšíření svých funkcí. Pro Stalina pak znamenal vědomí, že se objevuje člověk, se kterým sympatizuje nebezpečně mnoho straníků, a tím se cítil být samozřejmě ohrožen. Čas pro trestání neloajálních členů strany však měl teprve nadejít v průběhu následujících pár let,

⁴⁵viz. Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 36

kdy Stalin nechá zatknout a obvinít z kontrarevolučních zločinů 1108 osob z 1225 delegátů, kteří se účastnili XVII. sjezdu strany.⁴⁶

Ani Kirova už nečekal dlouhý život, byl totiž za záhadných okolností zavražděn již 1. prosince 1934. Tedy necelý rok po XVII. sjezdu. Jeho vrah, Leonid Nikolajev, byl ihned dopaden a sám Stalin se ujal vedení vyšetřování, které toho moc neobjasnilo. Například není známo, jak se pachatel dostal do přísně střežené budovy. Rovněž je zvláštní náhoda, že několik dnů předtím byl na příkaz Jagody, náčelníka NKVD, odvolán Kirovův osobní strážce. I mnoho dalších okolností nasvědčuje tomu, že v pozadí celého případu figuroval Stalin.

Kirovova smrt znamenala významný milník. Ještě tentýž večer Jenukidze, tajemník ústředního výkonného výboru, na Stalinův příkaz vypracoval a zveřejnil usnesení ÚVV a RLK SSSR o změnách v patném trestně právním zákoníku svazových republik, které bylo rovněž známo pod názvem: O postupu vyšetřování případů přípravy nebo spáchání teroristických činů, nebo také označováno jen jako Zákon z 1. prosince 1934.⁴⁷ Usnesení obsahovalo tyto velmi závažné body:

- 1. Vyšetřovací orgány jsou povinny urychleně vyšetřovat případy obviněných z přípravy nebo spáchání teroristických činů.*
- 2. Soudní orgány nesmí zdržovat výkony rozsudků o nejvyšší míře trestu z důvodu žádosti zločinců dané kategorie o milost, protože prezídium ÚVV sovětů Svazu SSR nepovažuje za možné přijímat podobné žádosti k projednávání.*

⁴⁶ viz. Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 37

⁴⁷ viz. Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 38

3. *Orgány lidového komisariátu jsou povinny rozsudky o nejvyšší míře trestu vůči zločincům výše jmenovaných kategorií vykonávat okamžitě po vynesení soudních rozsudků.*

-Dále byla v tomto výnosu stanovena nutnost ukončit vyšetřování takovýchto případů do 10 dnů, obžalovací spis odevzdat obžalovanému jeden den před soudním projednáváním případu a případy projednávat bez účasti stran.⁴⁸

Jak je tedy patrné, Zákon z 1. prosince 1934 zcela postrádá základní zásady trestního řízení, jak je známe ze současných demokratických států. Nerespektování presumpce nevinny, právo na obhajobu blíží se nule a absence opravných prostředků způsobují, že právo na spravedlivý proces vyznívá po boku této normy spíše ironicky. Ovšem pro účel který měla plnit, tedy trestní represi, byla formulována ideálně. Taktéž její vznik byl doprovázen hned několikanásobným porušením Ústavy SSSR. Jednak nebyla nikdy schválena zasedáním ÚVV sovětů SSSR. Dále pak postrádala podpis předsedy ÚVV SSSR, kterým byl v té době Kalininov. Místo něj ji podepsal jen tajemník Jenukidze, který k tomu neměl pravomoc. Také souhlas jednotlivých členů politbyra a Rady lidových komisařů byl doplněn až dodatečně. Přesto všechno, nebo spíše právě proto, se tato norma udržela v platnosti až do roku 1956.⁴⁹

Již v březnu 1935 doplnil sovětské trestně právní normy zákon o potrestání rodin vlastizrádců, který znamenal postih pro nejbližší příbuzné osob odsouzených pro vlastizradu. Tím byla deportace do odlehlých koutů Sovětského svazu jen na základě toho, že se jednalo o rodinné příslušníky odsouzeného. V dubnu téhož roku pak ÚVV SSSR

⁴⁸ In: Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 38

⁴⁹ viz: Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 38

vydalo dekret, zakládající trestní odpovědnost dětí od 12 let i se zachováním trestů, včetně trestu smrti.⁵⁰

Jak zde již bylo zmíněno, Kirovova smrt znamenala milník. Stalin ji účelně a bezezbytku využil pro odůvodnění tvorby obsírně formulovaných zákonů, umožňujících mu dle vůle perzekuovat kohokoliv. Doposud dokázal těm nejtvrdějším represím vystavit pouze řadové Rusy, od tohoto momentu si však nemůže být jistý ani žádný člen strany.

Pro procesy druhé poloviny 30 let je charakteristické, že směřovaly dovnitř vládnoucí strany a řídicích aparátů. Stalin v této době obrátil svou pozornost především na politické odpůrce a čistky v armádě. V srpnu 1936 se v Moskvě konal proces s bývalými vůdci opozice. Na lavici obžalovaných se tak ocitl Zinověv i Kameněv, Jevdokimov, Smirnov a další bývalí popřední představitelé, celkem 16 osob. Tito lidé byli prohlášeni za „trockisticko-zinověvovské“ teroristické ústředí, které mělo zosnovat vraždu Kirova a také plánovat zabití Stalina, Molotova a Kaganoviče.⁵¹ Jelikož se jednalo o dříve významné straníky, byla nutně zvolena veřejná forma projednávání, samozřejmě ve svých obvyklých konturách. Nedostatek důkazů byl nahrazen vynuceným přiznáním, kterému předcházelo mučení, nebo v tomto případě i příslib, že jejich rodinám nebude ublíženo. Celé řízení proběhlo podle předem pečlivě připraveného scénáře, kde se obžalovaní dopředu naučili své výpovědi. Na případu se opět účastnil Andrej Vyšinský, nyní v pozici prokurátora. Celkem řízení trvalo jen pět dnů a jeho výsledkem byl rozsudek smrti pro každého z obviněných.

Již počátkem roku 1937 se rozhořel další z velkých procesů, který bývá označován jako proces s „paralelním ústředím“. Tentokrát před Vojenským kolegiem Nejvyššího soudu stanulo 17 obviněných, mezi

⁵⁰ viz Medvedev, Roj: Stalin a stalinismus, Obzor, 1. vydání, Bratislava 1990 str. 99

⁵¹ viz. Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 39

kterými byli lidé jako Pjatakov, Radek, Sokolnikov a jiní. Viněni byli z členství v takzvaném paralelním ústředí, přípravy teroristických akcí a špionáže.⁵² Dokazování se jako obvykle zakládalo na vynuceném přiznání viny a vzájemně obviňujících výpovědích. V tomto líčení se dokonce objevil nový propagandistický prvek, kterým bylo přizvání zahraničních novinářů a diplomatů. Přesto se tvrdými tresty nešetřilo. Konec tohoto procesu znamenal 13 popravených.

Již během procesu s „paralelním ústředím“ začínalo být stále více zjevné, že brzy bude následovat proces další, který bude vedený proti Bucharinovi s Rykovem. Právě tato dvě jména často zaznívala, dle výpovědí obžalovaných, ve spojení s kontrarevoluční činností. Proces s nimi byl zahájen v březnu 1938, jako proces s „pravicově-trockistickým blokem“. Kromě Bucharina a Rykova byli obviněni také Jagoda, Krestinskij a mnoho jiných, z nichž většinu tvořili nedávní lidoví komisaři.⁵³ Průběh líčení byl téměř totožný z předchozími. Přesto se zde vyskytla neočekávaná událost, když jeden z obviněných, Nikolaj Krestinskij, odmítl přiznat svoji vinu. To bylo přinejmenším nezvyklé. Ovšem jinak se všichni k vině doznali, včetně Bucharina. Ten si však ještě v závěru procesu neodpustil poznamenat:

„Přiznání obžalovaných nejsou nevyhnutelná, přiznání obžalovaných je středověký právní princip.“⁵⁴

Byla to jedna z narážek na vynucené přiznání, kterých Bucharin v průběhu celého řízení pronesl vícero. Avšak jeho narážky, ani Krestinského nepřiznání viny nemohlo ovlivnit rozsudek, který všem obviněným, kromě tří, přinesl smrt.

⁵² viz Medvedev, Roj: Stalin a stalinismus, Obzor, 1. vydání, Bratislava 1990 str 104

⁵³ viz. Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 40

⁵⁴ In: Medvedev, Roj: Stalin a stalinismus, Obzor, 1. vydání, Bratislava 1990 str. 108

Tímto se Stalin definitivně zbavil všech svých bývalých protivníků a vytvořil si pozici, ze které ho již v budoucnu nikdo nedokáže ohrozit. Dokázal si tak vybudovat kult osobnosti, který bude ještě dále stupňovat masivní propaganda. Bylo však proto nutné fyzicky odstranit bývalé rivaly? Pokud se na tuto otázku pokusíme dívat ze Stalinova úhlu pohledu, tak si opovážím tvrdit, že on to považoval za nezbytné. Vezmeme-li v úvahu Stalinovy povahové rysy, především jeho neustálý pocit ohrožení svým okolím, který se v pozdějším věku rozvinul až do určité formy stihomamu, tak můžeme předpokládat, že se Stalin cítil v nebezpečí a stále se obával vytvoření další opozice nebo spiknutí proti němu. Rovněž musíme brát v úvahu jeho charakteristickou pomstychtivost, tedy jeho touhu potrestat lidi, kteří se mu opovážili vzdorovat. Domnívám se, že jen tyto osobní důvody by samy o osobě Stalinovi plně dostačovaly, ale můžeme najít i další, čistě účelové, které napovídají proč Stalin nechal při nejbližší příležitosti své politické odpůrce exemplárně popravit. Především tímto způsobem demonstroval svou sílu, čímž ještě více upevnil svou moc. Vyslal tím jasný vzkaz všem, kteří by mu chtěli v budoucnu odporovat a zároveň tak rozšířil ve společnosti atmosféru strachu a vynucené poslušnosti.

Stalinský teror v průběhu 30. let rozpoutal obrovskou vlnu represálií a čistek vůči celému obyvatelstvu SSSR a poznamenal milióny sovětských občanů, které postihly pracovní tábory nebo trest smrti zastřelením. Toto období lze rozdělit do třech fází podle pověřených vykonavatelů:

- čistka Jagody 1934-1936
- čistka Ježova 1936-1938
- čistka Beriji 1938-1939⁵⁵

⁵⁵ In: Britovšek, Marjan: Stalinův termidor, Naše vojsko, 1. vydání, Praha 1991 str. 206

Čistky probíhaly v drtivé většině bez jakýchkoliv, byť jen zinscenovaných procesů. Během Ježovovy čistky došlo k vypracování systematického plánu, který bychom mohli označit za vrchol mimosoudního teroru. Tento plán byl založen na tom, že:

1. všechny dospělé muže a intelektuální část ženského obyvatelstva SSSR je nutno prostřednictvím orgánů NKVD a jejich výzvědné sítě podrobit nepřetržitému politickému prověřování po skupinách:

a) inteligence

b) dělníci

c) rolníci

2. pro každou z uvedených sociálních skupin bylo v procentech stanoveno, kolik členů je zapotřebí zlikvidovat;

3. byl vypracován podrobný „přehled charakteristik“, podle nichž byli lidé vybráni k likvidaci;

4. byl sestaven kalendářní rozvrh určující přesnou dobu likvidace těchto skupin podle okresů, krajů a národních republik.

Plán rozděloval občany, kteří měli být zlikvidováni, do kategorií:

a) zbytky rozdrčených nepřátelských tříd (bývalí šlechtici, vlastníci pozemků, buržoazie, carští úředníci, důstojníci a jejich děti);

b) někdejší členové bolševismu nepřátelských stran, bývalých protisovětských skupin a organizací bělogvardějského hnutí a jejich děti;

c) kněží;

d) bývalí kulaci a jejich patolízalové;

e) bývalí účastníci všech protisovětských povstání nejméně od roku 1918, byť byli později sovětskou vládou amnestováni;

f) někdejší účastníci všech protistranických opozičních směrů, nehledě na jejich současnou funkci a příslušnost k VKS(b);

g) bývalí členové všech národně demokratických stran v republikách.⁵⁶

Deklarovaným účelem tohoto plánu bylo odhalení maximálního počtu trockistů a „nepřátel lidu“. Ve skutečnosti měl ale mezi lidmi roznést strach a podnítit udavačství. To se také povedlo. Výrazně stouply počty udání a s nimi rázem rapidně vzrostly i počty popravených, z 1116 za rok 1936 na 357 680 za rok 1937.

Čistky 30. let se nevyhnuly ani armádě. Z důstojnického sboru bylo odstraněno na 30 000 důstojníků, tedy přibližně polovina, přičemž většina z nich byla zastřelena už do 24 hodin od svého zatčení.⁵⁷ To sovětskou armádu samozřejmě velmi oslabilo a znevýhodnilo v nadcházejícím konfliktu druhé světové války.

⁵⁶ In: Britovšek, Marjan: Stalinův termidor, Naše vojsko, 1. vydání, Praha 1991 str. 221

⁵⁷ viz: Johnson, Paul: Dějiny 20. století, Rozmluvy, Praha 1991 str. 298

7. Nástroje teroru

7.1 Tajná policie

Vznik a následný rozvoj tajné policie v po carevském Rusku můžeme sledovat od 26. října 1917, kdy byl Trockého vojensko-revoluční výbor petrohradského sovětu přeměněn na podvýbor výkonné moci a byl pověřen bezpečnostními úkoly, včetně boje s kontrarevolucí. Ustanovení tohoto podvýboru bylo pak následně zveřejněno až 12. listopadu 1917 dekretem Sovnarkomu. Jelikož svěřené úkoly v sobě zahrnovaly i výsledky podezřelých osob, vznikl v rámci tohoto podvýboru zvláštní odbor vedený Polákem Felixem Dzeržinským. Vojensko-revoluční výbor byl zanedlouho poté dalším dekretem rozpuštěn, avšak Dzeržinského odbor zůstal zachován pod názvem Všeruská mimořádná komise pro boj s kontrarevolucí a sabotáží, známější jako Čeka. Dekret zřizující tuto organizaci byl ovšem zveřejněn až po více než deseti letech, přesněji až 18. prosince 1927. Z údajů tedy jasně vyplývá, že tento bezpečnostní aparát byl již od svého začátku skutečnou tajnou policií, neboť přes deset let dokázal působit neoficiálně.⁵⁸

Čeku tvořil osmičlenný výbor, a její členská základna se prudce rozrůstala jak na řadových, tak i na vedoucích funkcích. Již od prosince 1917 probíhal masivní nábor nových členů, za účelem vytvoření rozsáhlé udavačské sítě. Vznikl tak systém celostátního pokrytí interními, externími i příležitostnými agenty. Do tohoto systému byly zapojeny i místní sověty. Byl totiž vydán dekret vyzývající sověty ke zřízení bezpečnostních výborů, které pak podávaly hlášení o osobách a organizacích agentům Čeky. Rozsah, ale i rychlost budování Čeky byla tedy skutečně závratná. Pro lepší představu musím uvést informaci, že již po prvních třech letech od

⁵⁸ viz: Johnson, Paul: Dějiny 20. století, Rozmluvy, Praha 1991 str. 71

svého vzniku měla Čeka k dispozici 250 000 tajných agentů v celodenním pracovním poměru.

Skutečné nebezpečí představované Čekou nevyplývalo pouze z její rozsáhlosti, ale především z poměrně široké sféry jejího vlivu. Pro potřeby Čeky byli totiž zřízeny i zvláštní soudy, které zasedaly a vynášeli rozsudky tajně. Rovněž výkon trestu takto odsouzených byl prováděn pouze Čekou. Pokud nebyl odsouzený popraven, byl umístěn do jedno z nově vznikající sítě koncentračních a pracovních táborů. Tím že celý proces, tedy zatčení, odsouzení a trestání byl prováděn utajeně jednou organizací, byl jeho charakter spíše inkviziční. Proto také nejsou známy přesné záznamy o takto odsouzených, a jejich počet můžeme jen odhadovat.

Pokud bychom chtěli znát odpověď na otázku, zda činnost Čeky byla provozována s Leninovým vědomím, můžeme z dostupných materiálů a Leninových výroků dovést, že zcela určitě ano. Neboť právě Leninovi jsou připisovány návrhy všech podstatných dekretů a Dzeržinský byl pouze jejich vykonavatelem. V období, kdy byl úřad vlády z bezpečnostních důvodů přemístěn z Petrohradu do Moskvy, a Sovnarkom přenesen do Kremlu, pověřil Lenin Dzeržinského zřízením nového ústředí Čeky, které by bylo na Sovnarkomu nezávislé. Pro tento účel byla vybrána velká budova pojišťovny na náměstí Ljubjanka. Od této chvíle se stala Čeka v podstatě nezávislou složkou státu, která podávala hlášení přímo Leninovi.⁵⁹

Čeka tímto založila tradici bezpečnostní organizace s výjimečným postavením mezi státními orgány. V průběhu let se její názvy měnily, ale její účel zůstal stejný a význam rostl.

Čeka 1917-1922

GPU 1922-1923

OGPU 1923-1934

⁵⁹ viz. Johnson, Paul: Dějiny 20. století, Rozmluvy, Praha 1991 str. 73

NKVD 1934-1946

MVD 1946-1954 souběžně s MGB 1946-1953

KGB 1954-1991 ⁶⁰

Stalin měl také úzký vztah k tajné policii. Především pak v průběhu 30. let značně využíval služeb OGPU, později NKVD. Prostřednictvím tohoto důmyslného aparátu realizoval svoje čistky, soudní procesy a represí. Hlavním úkolem bylo získat přiznání za použití jakýchkoliv prostředků, tedy i psychického a fyzického násilí. Zastrasování a ponižování tak bylo celkem běžnou záležitostí, což bylo v ostrém kontrastu s obrazem spravedlivé a rovnocenné společnosti, který v té době vytvářela propaganda.

7.2 Označení nepřítel lidu

Podstatným, leč záměrným a účelovým nedostatkem trestního zákoníku byla obšírně definovaná skutková podstata trestných činů. Základ tomuto trendu položil Lenin v dopise ze dne 17.května 1922, kdy justičnímu komisaři Kurskému napsal:

„Paragraf týkající se teroru se musí formulovat co nejobecněji, neboť pouze revoluční vědomí spravedlnosti a revoluční svědomí může posoudit podmínky jeho použití v praxi.“ ⁶¹

Tento pokyn významně poznamenal právní řád, a jeho odraz je patrný i v pozdější soudní praxi. Sovětské Rusko se tímto zcela odklání od právního pozitivizmu 19. století, směřujícího k přesně definované skutkové podstatě trestného činu. Na místo toho vytváří systém založený na maximálním zohlednění materiální stránky

⁶⁰ viz: <http://cs.wikipedia.org/wiki/NKVD>

⁶¹ In: Johnson, Paul: Dějiny 20. století, Rozmluvy, Praha 1991 str. 87

společenské nebezpečnosti, kterážto je navíc formulována ve velmi obecné rovině. Nejpodstatnějším hlediskem pro posouzení viny a trestu se tedy stává jen společenská nebezpečnost, respektive nebezpečnost úřadujícímu stranickému a vládnímu systému. Můžeme se o tom přesvědčit, nahlédneme-li do trestního zákoníku z roku 1926, kde na základě § 58, který ve svých čtrnácti odstavcích upravuje trestné činy proti státu, mohl být odsouzen každý:⁶²

Odstavec 1: jehož činnost nebo nečinnost směřovala k oslabení moci

- podle tohoto odstavce mohl být odsouzen k smrti i hladem zesláblý vězeň v Gulagu, který nebyl schopen pracovat

Odstavec 4: kdo napomáhal mezinárodní buržoasii

- Odstavec 4 byl velmi často aplikován na esery, menševiky a inteligenci ve státě. Koncem druhé světové války pak v souladu s tímto odstavcem byli trestáni ruští emigranti, zastižení na územích osvobozených rudou armádou. Oficiálně totiž nebyl spatřován žádný důvod pro odchod ze země, proto se automaticky předpokládalo, že tím důvodem byl úmysl napomáhat světové buržoazii.

Odstavec 6: kdo se dopustil špionáže

- Za dopuštění se špionáže se ovšem považovalo i podezření ze špionáže, neprokázaná špionáž, či styky vedoucí k podezření ze špionáže.⁶³

Tyto odstavce uvádím jen pro názornou představu, ale určitou pružnost skutkové podstaty nalezneme v každém ze čtrnácti odstavců zmíněného paragrafu, a také i v jiných.

⁶² viz Solženicyn, Alexandr: Souostroví gulag 1. díl, OK CENTRUM, 2. upravené vydání, Praha 1990 str. 44

⁶³ viz Solženicyn, Alexandr: Souostroví gulag 1. díl, OK CENTRUM, 2. upravené vydání, Praha 1990 str. 44-48

Výklad a aplikace těchto právních norem nesla taktéž známky značné volnosti. Soudy nebyly vázány jen zákony, ale rozhodovaly také na základě svého revolučního svědomí. Tento pojem je opět velmi nekonkrétní a často byl staven na úroveň zákona, někdy i výše. Takováto elasticita trestných činů v kombinaci se soudcovským revolučním svědomím v konečném důsledku znamenala, že nepřítelem lidu mohl být označen kdokoliv za cokoliv. Můžeme tedy s určitostí konstatovat, že základní zásady trestního práva jako *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege certa* nebo *in dubio pro reo* nebyly vůbec respektovány.

7.3 Vyšetřování

Celá filozofie předsoudní fáze byla v souladu s logikou a vizí A.J. Višinského, který v jedné ze svých přednášek interpretoval své myšlenky.

Pravda zjištěná vyšetřováním a soudem nemůže být absolutní, nýbrž jen relativní. Proto když popisujeme trest smrti, nikdy nevíme s absolutní jistotou, že popravíme viníka, nýbrž jen s určitou mírou přibližnosti..... bylo by zbytečnou ztrátou času hledat absolutní indicie, nesporné svědky. Důkazy viny, které jsou relativní a přibližné, může vyšetřovatel najít i bez indicií a beze svědků, aniž vyjde z pracovny, opíraje se nejen o svůj rozum, ale i o své stranické uvědomění, o svou mravní sílu a o svůj charakter.⁶⁴

Vyšetřování v sovětském Rusku bylo velmi běžné, ovšem nebyl to proces zjišťování objektivní pravdy a zajišťování důkazních prostředků ve prospěch či neprospěch obviněného. V podstatě jediný důkaz který se uznával bylo přiznání viny, a vyšetřování byl prostředek jak tento hlavní důkaz získat.

⁶⁴ In: Solženicyn, Alexandr: Souostroví gulag 1. díl, OK CENTRUM, 2. upravené vydání, Praha 1990 str. 67

Bylo obvyklé, že doznání se zcela běžně vynucovalo násilím. Je to doposud nejspolehlivější nástroj, jak zlomit vůli svobodného člověka, ovšem na úkor základních lidských práv. Mučení jako vyšetřovací pomůcka bylo zavedeno ihned po revoluci. Byl však k tomu zapotřebí souhlas pro konkrétní případ, ale to byla spíše formalita. Změna nastala v letech 1937-1938, kdy gulagy náhle potřebovaly zvýšený přísun pracovní síly. Ve zmíněném období záviselo užití mučení zcela na uvážení vyšetřovatelů, avšak od roku 1939 potřebovali vyšetřovatelé k této proceduře opět povolení. Uvádí se, že získat toto povolení už nebyla taková samozřejmost jako dříve. Musíme si ale také uvědomit, že prostředky jako vyhrožování, vydírání, obelhávání a držení o hladu, žízni a beze spánku, tedy takové prostředky, které na vyšetřovaném nezanechají viditelné fyzické stopy, za mučení považovány nebyly. Povolení k mučení se tudíž vztahovalo nejspíše na mnohem více drastičtější a krvavější metody, pro které nebyl vydán žádný procedurální postup a závisely pouze na důvtipu vyšetřujícího.⁶⁵ Za těchto okolností se každý přiznal i k tomu, čeho se nedopustil.

Pro úplnost by bylo dobré ještě zmínit z tehdy platného trestního zákoníku ustanovení:

§ 111 - Vyšetřovatel je povinen zjistit všechny okolnosti, které svědčí ve prospěch obžalovaného, nebo jeho vinu polehčují...

§ 136 - Vyšetřovatel není oprávněn vymáhat výpověď nebo doznání obžalovaného násilím a výhrůžkami.⁶⁶

S ohledem na tyto paragrafy je ještě více zřejmá naprostá bezprávnost postupů při vyšetřování, a její ostrý rozpor z právní úpravou. Je to charakteristický kontrast zákonnosti a reality.

⁶⁵ viz. Solženicyn, Alexandr: Souostroví gulag 1. díl, OK CENTRUM, 2. upravené vydání, Praha 1990 str. 66

⁶⁶ viz. Solženicyn, Alexandr: Souostroví gulag 1. díl, OK CENTRUM, 2. upravené vydání, Praha 1990 str. 78

7.4 Soudnictví

Roku 1864 proběhla v carském Rusku rozsáhlá soudní reforma, která zmodernizovala stávající zastaralé soudnictví a zavedla některé nové prvky, jako například porotní soudy v trestních věcech. Tímto se Rusko přiblížilo vyspělejším západním zemím.

Také rok 1919 vnesl do soudnictví změny. Byly vydány „Řídící zásady trestního práva RSFSR“, které dovolovaly ku příkladu trest odnětí svobody na neurčitou dobu, tedy až do odvolání.⁶⁷ O trestech rozhodovaly tři druhy soudů:

1. Lidové soudy – rozhodovaly o občanskoprávních i trestních věcech nepolitické povahy. Nemohly ukládat trest smrti, pouze trest odnětí svobody. Trestní sazba z počátku činila maximálně 2 roky, na zvláštní zásah vlády však mohl být trest zvýšen až na 20 let, pro nepřipustnou shovívavost rozsudku. Od roku 1918 již mohly lidové soudy vynášet tresty do výše 5 let a od roku 1922 byla hranice zvýšena na 10 let. Nejnižší trestní sazba jakou mohly tyto soudy uložit byla 6 měsíců.

2. Okruhové soudy – Tyto soudy měly právo ukládat tresty smrti vždy, výjimkou byl rok 1920.

3. Revoluční tribunály – Jednalo se o soudní orgány tajné policie. Jejich úkolem bylo potírání kontrarevoluční činnosti. Tresty vynášely na základě diktátu revolučního svědomí. S výjimkou roku 1921 byly tribunály také oprávněny trestat smrtí.⁶⁸

Tyto soudy však měly vyvolat pouze iluzi spravedlnosti na pozadí probíhajících represí, proto nebyl prostor pro dodržování základních zásad. Presumpce neviny zde byla vytlačena předpokladem nepřítelů lidu. Zásada nulla poena sine crimine musela ustoupit trestání

⁶⁷ viz. Solženicyn, Alexandr: Souostroví gulag 1. díl, OK CENTRUM, 2. upravené vydání, Praha 1990 str. 173

⁶⁸ viz. Solženicyn, Alexandr: Souostroví gulag 1. díl, OK CENTRUM, 2. upravené vydání, Praha 1990 str. 173

za teoretickou možnost stát se nepřítelem lidu. Nezávislost soudu byla narušována zásahy vlády a opravné prostředky chyběly zcela. Vlastně i kdyby nechyběly, na věci by to stejně nic nezměnilo, jen by došlo ke nežádoucím průtahům, a ty byly nepřípustné.

Závěr:

Podíváme-li se na dobovou mapu, nemůžeme přehlédnout jak rozlehlým státem byl Sovětský svaz. Sdružoval velké množství národností, z nichž každá měla své vlastní uvědomění. Udržet takový stát v celistvosti a zajišťovat jeho chod a rozvoj, je zcela jistě složitý úkol. Vyžaduje určitou míru samosprávy, pečlivé vytvoření sítě správních orgánů, dále pak přesné a jasné rozdělení pravomocí těmto orgánům, a v neposlední řadě také systém kontroly.

Stalinistický způsob vedení státu však stál na zcela jiných pilířích. Nesl jisté specifické znaky, které byly vhodné pro násilné držení moci, avšak neodpovídaly přirozeným potřebám společnosti. Těmito znaky především bylo:

1. **Zavádění centralizmu a z toho plynoucí potlačení samosprávy.** Všechna politická i hospodářská moc a správa se hromadila v jednom ústředí. Vytvářelo se tak centrum moci, které mohlo snadněji a rychleji realizovat své záměry.
2. **Vláda jedné strany,** která nepřipouštěla jakoukoliv opozici, včetně opozice ve straně samotné. Důsledně se dbalo na dodržování stranické poslušnosti a odchýlení se trestalo. Důvod je zřejmý. Tolerování nových myšlenkových proudů by představovalo možné riziko, že by si mohly najít své příznivce. Jejich počet by následně mohl vzrůst na tolik, že by vznikla nová politická síla. Aby se tomu předešlo, musely být veškeré takovéto náznaky zaraženy hned od počátku.
3. **Prosazování uniformity.** Byl to účinný nástroj pro ovládnutí širokých mas. Nadiktujeme-li skupině lidí jak se má chovat a jak uvažovat, pak každý kdo tak nečiní se stává viditelným. Je neposlušný tím, že se odlišuje. Cílem však bylo vytvořit homogenní, poslušnou společnost. Proto individuality, pokud nebyly schopny se začlenit, zavdávaly příčinu k perzekuci.

4. **Manipulace s fakty** je průvodní jev celého stalinismu. Interpretace skutečnosti se cíleně přizpůsobovala účelům a potřebě. Zveličování zásluh bylo doprovázeno udělováním řádů a vyznamenání téměř ve všech oborech. Naproti tomu neúspěchy byly důvodem pro svalování viny na jiné. K zodpovědnosti byli hnáni lidé, kteří se stali přítěží. Nemuselo se vždy jednat jen o rolníky v době kolektivizace, či politické odpůrce. Tito lidé pak byli označováni za „nepřátele lidu“, za členy smyšlených záškodnických skupin a organizací, a na základě podsunutých důkazů byly proti nim vedeny procesy, které následně dokázala propaganda patřičně dokreslit a využít.

Je zřejmé, že pokud založíme řízení státu na těchto základech, nezbude žádný prostor pro demokratické prvky. Však také ve stalinském systému by jsme je jen obtížně hledaly. Pro tento systém bylo charakteristické rozsáhlé uplatňování preventivního teroru. Bylo používáno násilí proti širokým vrstvám obyvatelstva, aby se tak rychleji podřídilo nově vznikající sociální struktuře společnosti. Všeobecně vyvolaná atmosféra strachu udržovala lid poslušný a poddajný vůči útisku.

Na druhé straně však nemůžeme stalinismu upřít zásluhy na technické modernizaci zaostalého Ruska. Dokázal nastartovat a po dlouhou dobu udržet vysoký průmyslový růst. To také významnou měrou napomohlo ubránit stát během druhé světové války a následně obnovit poničenou zemi. Takto se Sovětský svaz zařadil po bok světových velmocí. Ovšem za jakou cenu? Na úkor základních lidských práv svých občanů.

V oblasti tvorby a aplikace práva stojí za povšimnutí jeden zajímavý průvodní jev. Ačkoliv právo vytvářela vládnoucí strana, nerozpakovala se v případě potřeby schválené zákony obejít nebo porušit. Právní řád totiž nenesl zjevné známky uzákonění perzekucí,

jen určité možnosti skryté v širším výkladu. Represe které probíhaly tudíž neměly oporu v zákoně, nebo jen částečně. Tím vznikala falešný pocit garantovaných práv, která se ovšem nedodržovala. Právní řád tak vytvářel určitou iluzi zákonnosti na pozadí probíhajícího teroru, jehož hlavní právní důsledky bychom mohly shrnout do následujících bodů:

1. Porušování ústavy a platných zákonů
2. Nevymahatelnost formálně existujících občanských práv
3. Prosazování principu kolektivní viny
4. Zavedení kategorie „nepřítel lidu“
5. Užívání nezákonných prostředků při vyšetřování
6. Narušování principů nestrannosti a nezávislosti soudu
7. Trestání za účelem represe, nikoliv nápravy
8. Nehumánní zacházení s vězni
9. Nepřiměřené ukládání trestu smrti⁶⁹

Odhaduje se, že Stalinovu režimu padlo za oběť 20-25 milionů lidí. I přesto si však Stalin dokázal získat přívlastek „otec národa“. Jak je to možné? Stalinismus vznikl jako důsledek strukturální krize ve společnosti. Jako takový musel nabídnout stabilitu a způsob řešení aktuálních problémů. Jelikož se jednalo o systém založený na ideách, které byly doposud jen teoretické, musel se od počátku potýkat s řadou nezdarů vyplývajících z praxe. Aby se odvrátila pozornost od skutečných strůjců nesnází, byla vytvořena vidina společného nepřítele, proti kterému je nutné bojovat. Proto Stalin mohl vybudovat mocný aparát pro jeho odhalování a trestání. Následná masivní propaganda spojila lid v boji proti tomuto nepříteli a způsobila, že represe byly vnímány jako jediná možnost účinného boje.

⁶⁹ srov. Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994 str. 45

K výraznému upevnění Stalinova kultu také značně přispěla porážka Německa ve druhé světové válce. Stalin se tím stal zachráncem, který dokázal vrátit národu ztracenou hrdost, a rozhodným vůdcem, který vždy umí najít řešení. Za výrazné pomoci propagandy a utajování informací byl takto vytesán kult Stalina, muže z ocele, jehož dozvuky je možné zaznamenat ještě dnes.

Seznam použité literatury

Publikace:

1. Britovšek, Marjan: Stalinův termidor, Naše vojsko, 1. vydání, Praha 1991
2. Bullock, Alan: Hitler a Stalin /paralelní životopisy/, nakladatelství KMa s.r.o., Praha 2005
3. Johnson, Paul: Dějiny 20. století, Rozmluvy, Praha 1991
4. Kerr, Walter: Obyčejný Stalin, BDV s.r.o., 1. vydání, Čachtice 2006
5. Kusák, Alexej: Stalin – horor XX. Století, Svépomoc, Praha 1990
6. Liberda, Vladimír: Otec totalitarismu, OPTYS s.r.o., 2. vydání, Opava 1993
7. Medvedev, Roj: Stalin a stalinismus, Obzor, 1. vydání, Bratislava 1990
8. Medveděvovi, Žores a Roj: Neznámý Stalin, Academia, 1. vydání, Praha 2003
9. Mongili, Alessandro: Stalin a sovětské impérium, KMa s.r.o., Praha 2006
10. Reiman, Michal: Lenin, Stalin, Gorbačov, Lidové noviny, 1. vydání, Praha 1991

11. Reiman, Michal: Ruská revoluce, Naše vojsko, 2. upravené vydání, Praha 1991
12. Solženicyn, Alexandr: Souostroví gulag 1. díl, OK CENTRUM, 2. upravené vydání, Praha 1990
13. Švankmajer, Milan - Veber, Václav - Sládek, Zdeněk - Moulis, Vladislav: Dějiny Ruska, Nakladatelství Lidové noviny, 3. doplněné vydání, Praha 2002
14. Tucker, Robert, C.: Stalin jako revolucionář, nakladatelství Jiří Bouchal, 1. vydání, Praha 2003
15. Vlček, Eduard: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty, Masarykova univerzita v Brně-právnická fakulta, 1. vydání, Brno 1994
16. Vlček, Eduard – Mates, Pavel: Dokumenty ke studiu dějin státu a práva socialistických zemí – I. díl, rektorát Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 1. vydání, Brno 1977

Články:

Naše vojsko, Vojenský a policejní magazín, číslo 8/2006, článek Operace Kachna: likvidace Trockého, autor: Miroslav Šiška

Internetové zdroje:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/NKVD>

